

ความเป็นมาของชาวจีนในประเทศไทย

ชาวไทยและชาวจีนมีความสัมพันธ์กันมานานนับตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน บทบาทของชาวจีนที่เด่นชัดคือบทบาทในทางเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากการค้าขายมีผลให้ชาวจีนที่มีโอกาสเข้ามาประเทศไทยบ่อยครั้งได้สังเกตเห็นความอุดมสมบูรณ์บนผืนแผ่นดินไทย ความมีอิสระเสรีในทางการค้าและโอกาสทางการค้า รวมถึงความไม่มีอคติต่อคนจีนของคนไทย สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยส่วนหนึ่งที่ทำให้ชาวจีนจำนวนหนึ่งตัดสินใจอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทย พร้อมๆกับการนำวัฒนธรรมของคนคิดตัวเข้ามา

ชาวจีนที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยส่วนมากมาจากภาคใต้และภาคตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศจีน พวกนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อทำงานหาเลี้ยงชีพและสะสมเงินทองส่งกลับไปให้ครอบครัวที่อยู่ในประเทศจีน เรามักจะได้ยินได้ฟังเรื่องราวของคนจีนที่มีแต่ “เสื่อผืนหมอนใบ” เดินทางมาจากจีนแผ่นดินใหญ่ กลายเป็นพ่อค้าที่ร่ำรวยมีชื่อเสียงในสังคมไทย บุคคลเหล่านี้สามารถสร้างฐานะของตัวเองได้อย่างมั่นคงด้วยเงินทุนเริ่มต้นเพียงเล็กน้อยประกอบกับอุปนิสัยของชาวจีนซึ่งเป็นผู้มีความอดทน ขยัน และมีความสามารถในทางการค้า ทำให้ชาวจีนเข้าไปมีบทบาทสำคัญในด้านเศรษฐกิจของประเทศ และเนื่องจากวัตถุประสงค์แรกของชาวจีนที่เดินทางเข้ามาในประเทศไทยไม่ใช่วัตถุประสงค์ทางการเมือง ชาวจีนส่วนมากจึงวางตัวเป็นกลางแม้ว่าจะมีอิทธิพลจากประเทศจีนซึ่งหมายถึงจีนคณะชาติและจีนคอมมิวนิสต์ที่พยายามเข้าแทรกแซงเพื่อเข้ามามีอิทธิพลเหนือชาวจีนในประเทศไทย

แม้ว่าคนจีนที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยได้มีการพยายามปรับตัวเพื่อให้เข้ากับสังคมไทย แต่ความจริงแล้วพวกเขาไม่อาจละทิ้งการปฏิบัติตามขนบประเพณีและวัฒนธรรมที่พวกเขาได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษได้ คนจีนในประเทศไทยจึงมีเอกลักษณ์เฉพาะของกลุ่มคนที่แตกต่างกันไปจากคนจีนในประเทศจีน ในทำนองเดียวกันคนจีนที่อพยพเข้าไปอยู่ในประเทศมาเลเซีย สิงคโปร์ อินโดนีเซีย บรูไน ฯลฯ ต่างก็พยายามปรับตัวให้เข้ากับท้องถิ่นที่ตนเข้าไปอยู่อาศัยจึงกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มของตนไปในที่สุด

ในบทนี้ขอเสนอ การอพยพย้ายถิ่นของชาวจีนในสยาม กลุ่มภาษาพูดและสาเหตุของการอพยพ การตั้งหลักแหล่งของชาวจีนในประเทศไทย บทบาทของชาวจีนในประเทศไทยซึ่งจะแบ่งออกเป็น 3 ด้านคือ บทบาทในด้านการเมือง บทบาทในด้านเศรษฐกิจ บทบาทในด้านสังคม และศาสนา

และความเชื่อของชาวจีนในประเทศไทย เพื่อสร้างความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับคนจีนในสังคมไทย ก่อนที่จะได้ศึกษาเอกลักษณ์ชาติพันธุ์ของคนไทยเชื้อสายจีนในชุมชนฮ่อมใหญ่ต่อไป

2.1 การอพยพย้ายถิ่นของชาวจีนสู่ประเทศไทย กลุ่มภาษาพูด และสาเหตุของการอพยพ

ชาวจีนที่อพยพมายังสยาม ส่วนใหญ่มาจากมณฑลฟูเจี้ยน กวางตุ้ง พื้นที่ส่วนใหญ่ของภูมิภาคนี้เป็นเทือกเขาและภูเขาตั้งอยู่ ด้านตะวันออกเฉียงใต้ของมณฑลทั้งสองติดกับทะเล ลักษณะของพื้นที่ทำการเพาะปลูกได้เพียงเล็กน้อยคือราวร้อยละ 7 ของพื้นที่ทั้งหมด ชาวจีนที่อาศัยอยู่ตามชายฝั่งจึงต้องหาอาหารเพิ่มเติมเพื่อการดำรงชีพจากทะเล อาชีพประมงจึงเป็นอีกอาชีพหนึ่งของผู้คนที่นี่ การติดต่อกับเมืองอื่นโดยทางบกนั้นทำได้ยาก เพราะลักษณะทางกายภาพของพื้นที่เป็นอุปสรรคในการเดินทาง ด้วยเหตุนี้ชาวพื้นเมืองของมณฑลฟูเจี้ยนและกวางตุ้งจึงนิยมเดินทางโดยใช้ทางทะเลและแม่น้ำเป็นเส้นทางติดต่อกับเมืองอื่นๆที่อยู่ทางภาคกลางและภาคเหนือของจีน

ตามประวัติศาสตร์จีนได้บันทึกเรื่องราวของชาวจีนซึ่งอพยพไปสู่ต่างประเทศครั้งใหญ่ๆ ไว้สองครั้ง ครั้งแรกในสมัยต้นราชวงศ์ซ่งภาคใต้ (ค.ศ. 1279 หรือ พ.ศ. 1822) ชาวจีนจำนวนมากต้องพากันหลบหนีจากการรุกรานของพวกมองโกล ไปสู่ที่ต่างๆ ครั้งที่สองเมื่อราชวงศ์หมิงสิ้นสุดลง (ค.ศ. 1644 หรือ พ.ศ. 2187) ผู้คนพากันอพยพหนีแมนจูอีก ผู้ที่ภัยชาวจีนส่วนมากหนีลงไปตั้งรกรากทางตอนใต้ของจีนและหมู่เกาะทะเลใต้

จำนวนคนที่อพยพมาอยู่ทางตอนใต้ของจีนมีมากขึ้นเรื่อยๆ นาข้าวของครอบครัวชาวจีนทางตอนใต้นั้นมีไม่มากนัก ถ้าพืชผลเกิดเสียหายสักปีหนึ่งทุกภิกขภัยก็จะติดตามมาทันที ทำให้เกิดการแย่งชิงที่ดินกันเพื่อต้องการขยายการเพาะปลูกของตน นอกจากนี้ความไม่ปลอดภัยอันเนื่องมาจากโจรสลัดก็มีมาก ทั้งกลุ่มต่อต้านกษัตริย์แมนจูแห่งสุดท้ายก็อยู่ทางตอนใต้นี้ คนจีนที่ยังจงรักภักดีต่อราชวงศ์หมิงที่ล้มไปแล้วจึงมีทางเลือกอยู่สองทาง คือ ถ้าไม่อพยพออกนอกประเทศก็ต้องไปสมคบกับพวกโจรเท่านั้น นอกจากนี้ยังมีคนจีนอีกจำนวนหนึ่งที่ต้องการเสี่ยงโชคในต่างประเทศจึงพากันอพยพออกนอกประเทศมากขึ้นโดยทั้งครอบครัวไว้ในภูมิภาคนี้เดิม ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวที่อพยพไปทำมาหากินในต่างประเทศจะส่งเงินที่หาได้ไปให้ครอบครัวของตนในประเทศจีนเสมอ ด้วยเหตุนี้ชุมชนชาวจีนในบริเวณฝั่งตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศจีน ส่วนใหญ่จึงเป็นเพศหญิงและเลี้ยงตัวเอง

¹ ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีการเปลี่ยนชื่อประเทศจาก “สยาม” เป็น “ไทย” พร้อมกับคำเรียกประชาชนว่า “ชาวไทย” ตามรัฐนิยม ฉบับที่ 1 ลงวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2482 (ค.ศ. 1939) (มานิตย์ นวลละออง, 2540: 91) ในบทนี้จะใช้ทั้งคำว่า ประเทศสยามและประเทศไทยตามความเหมาะสม

ไม่ได้ ต้องอาศัยรายได้จากธุรกิจของหัวหน้าครอบครัวที่อยู่ต่างประเทศส่งมาให้ (วัดภา บุญพัฒนา, 2517: 2-3)

ในขณะที่จีนคอนได้กำลังอยู่ในสภาวะประชากรต้นหลามและประสบกับความวุ่นวายนานับประการ ประเทศไทยกำลังย่างเข้าสู่ยุคแห่งความสงบสุขรุ่งเรืองประกอบกับความคล้ายคลึงกันของสภาพภูมิอากาศ วัฒนธรรมและการนับถือศาสนาพุทธเป็นหลัก ดึงดูดให้ชาวจีนจากมณฑลฟูเกี้ยนและกวางตุ้งหลั่งไหลเข้ามาในสยามมากขึ้น

ในช่วงระหว่าง ค.ศ. 1855 (พ.ศ. 2398) ถึงสงครามโลกครั้งที่ 1 สยามเป็นประเทศที่มีความสงบสุขและเจริญก้าวหน้าในด้านเศรษฐกิจอย่างไม่มีประเทศใดเสมอเหมือน การค้าเสรีซึ่งเกิดจากสนธิสัญญาเบาริ่ง ทำให้ชาวจีนและชาวยุโรปได้รับโอกาสใหม่ๆ ขณะเดียวกันการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในช่วงสมัยนี้คือ การขยายตัวขนาดใหญ่ของการปลูกข้าวซึ่งอยู่ในมือคนไทย คนไทยยังไม่กล้าทำงานประเภทอื่น ในขณะที่ประเทศกำลังพัฒนาแรงงานเป็นสิ่งจำเป็นอย่างมากสำหรับการก่อสร้างสาธารณูปโภคของรัฐและสำหรับการขยายตัวของธุรกิจเอกชนเช่น โรงสีข้าว โรงเกลือไม้ การทำเหมืองหินกรวด ชาวจีนจึงกลายเป็นผู้ใช้แรงงานที่ดีที่สุดเพื่อกิจการดังกล่าว ความเจริญทางการค้าเปิดโอกาสใหม่ๆ ในการส่งและขายสินค้ารวมทั้งก่อให้เกิดความต้องการพ่อค้าชาวจีน หัวหน้าตัวแทนบริษัทและเสมียนอย่างมาก

ระหว่าง ค.ศ. 1850-1917 (พ.ศ. 2393-2460) สยามก้าวเข้าสู่ยุคการค้าของโลกสมัยใหม่ ความเจริญและความอุดมสมบูรณ์ของสยามได้ดึงดูดให้ผู้คนอพยพออกจากจีนคอนได้จำนวนมาก. (Skinner โคอ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2529: 33)

ชาวจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในสยามเป็นจำนวนมากในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งตรงกับปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยกรุงธนบุรี และสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ชาวจีนที่อพยพมาจากทางใต้ของจีนมาจากมณฑลฟูเกี้ยนและกวางตุ้งมากที่สุด แบ่งตามภาษาพูดได้เป็น 5 กลุ่ม คือ (เรื่องเดียวกัน, หน้า 36-41)

1. จีนกวางตุ้ง (Cantonese) ในประเทศไทยชาวกวางตุ้งเรียกตัวเองว่า *กวางฝูเหิน* ซึ่ง หมายถึงคนที่มาจากจังหวัดกวางโจว และ *กวางตุงเหิน* ซึ่งหมายถึงคนที่มาจากจังหวัดกวางตุ้ง
2. จีนฮกเกี้ยน (Fukienese) อาศัยอยู่ในบริเวณมณฑลฟูเกี้ยนทางตอนใต้ของดินที่พูด همین สำเนียงภาคเหนือและทางภาคตะวันออกเฉียงของดินที่พูดภาษาแคะ คำว่าฮกเกี้ยนนั้นเป็นเพียงชื่อเรียกภาษาท้องถิ่นตามชื่อของมณฑล กลุ่มภาษาพูดอื่นๆเรียกชาวฮกเกี้ยนว่า *ฝูเจี้ยนเหิน*
3. จีนไหหลำ (Hainanese) อาศัยอยู่บริเวณที่ราบและบริเวณชายฝั่งทะเลของเกาะไหหลำ ผู้อพยพชาวจีนเริ่มเข้ามาอยู่บนเกาะนี้ตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่น ชาวพื้นเมืองเดิมเผ่าต่างๆ ถูกขับไล่ให้เข้าไปอยู่ในบริเวณเทือกเขาตอนกลาง ดังนั้นจีนไหหลำจึงไม่ใช่คนพื้นเมืองเดิม

กลุ่มผู้ที่พูดภาษาไทพม่าต้องเกิดมาจากถูกกดขี่ของชุมชนที่พูดภาษาสกลีเยนบนแผ่นดินใหญ่ นั่นหมายความว่าผู้อพยพรุ่นแรกสุดต้องมาจากมณฑลฟูเกี้ยนตอนใต้ จีนไทพม่ามีชื่อเรียกว่า ไทหนานเหิน

4. จีนแคะ (Hakka) จีนแคะแยกกันอยู่เป็นกลุ่มๆ คำว่า “แคะ” ในภาษากวางตุ้งแปลว่า กระจุกตัวกันคุดะ ส่วนแฉี่จิว สกลีเยน และไทพม่าเรียกพวกจีนแคะว่า “เค่อ” ซึ่งแปลว่า อาคันตุกะ ฉะนั้นจึงดูเหมือนว่าที่จีนแคะมีชื่อเรียกเช่นนี้เพราะเป็นพวกต่ำสุดที่อพยพเข้ามาอยู่ในบริเวณตอนใต้ของจีนและไม่มีเมืองที่เป็นถิ่นเดิมอย่างเช่นจีนพวกอื่นๆ
5. จีนแต้จิ๋ว (Teachiu) จีนพวกนี้มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ตามเมืองต่างๆของซัวเถาและรอบๆ บริเวณปากแม่น้ำอันทางตะวันออกเฉียงเหนือของมณฑลกวางตุ้ง คำว่า “แต้จิ๋ว” ออกเสียงในภาษาท้องถิ่นตามชื่อเรียกฮั่นกอ ถิ่นที่จีนแต้จิ๋วส่วนมากอาศัยอยู่คือ เฉาโจว คนจีนที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยและตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยจนถึงปัจจุบันนี้เป็นพวกจีนแต้จิ๋วมากที่สุด

เป็นที่น่าสังเกตว่า ชาวจีนที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทย ส่วนใหญ่เป็นชาวจีนที่มาจากมณฑลภาคใต้โดยเฉพาะในเขตมณฑลฟูเกี้ยนแคะกวางตุ้งมากที่สุด ซึ่งมีจำนวนถึงร้อยละ 95 ของชาวจีนทั้งหมดในประเทศไทย สาเหตุที่ชาวจีนในมณฑลทั้งสองอพยพมาอยู่ในประเทศไทยอาจกล่าวได้ว่า เนื่องมาจากปัจจัยต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. จีนพวกแรกที่ไปตั้งหลักแหล่งในประเทศไทยและในประเทศอื่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนมากเป็นพวกถูกเรือซึ่งครั้งแรกๆก็เพียงอาศัยอยู่ชั่วคราว ทั้งนี้อาจจะได้รับหรือไม่ได้รับอนุญาตจากจักรพรรดิจีนก็ได้ การตั้งหลักแหล่งของจีนพวกนี้อาจพิจารณาได้ว่ามีวัตถุประสงค์อยู่ 3 ประการ คือ (1) เพื่อจะได้ทำการต่อเรือได้ด้วยการค้าขาย โดยอาศัยไม้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นนั้นๆ หรือ (2) เพราะเห็นว่าทำการค้าขายได้เปรียบมีกำไรงาม และ (3) เพราะประเทศต่างๆในแถบนั้นต้องการช่างฝีมือชาวจีนมาก

2. ปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองบริเวณจีนตอนใต้ ทำให้ชาวจีนแถบนี้อพยพออกไปทำมาหากินยังต่างประเทศ เช่นพวกที่นิยมราชวงศ์เหม็งซึ่งล้มไปแล้วก็ไม่สามารถอยู่ได้อำนาจราชวงศ์แมนจูผู้พิชิตได้ ต่อมาก็คิดกลุ่มกบฏไต้เผงซึ่งราชสำนักแมนจูทำการปราบปรามอย่างหนัก พวกที่หนีรอดจึงต้องหนีไปอยู่นอกประเทศและต่อมาในระยะปลายสมัยที่จีนมีจักรพรรดิปกครอง พวกนักปฏิวัตินิยมภายใต้การนำของ ดร. ซุนยัตเซ็น ซึ่งทำการปฏิวัติครั้งแรกไม่สำเร็จก็ต้องเผชิญกับชะตากรรมที่ผลักดันให้ต้องออกไปอยู่ต่างประเทศ

3. ทางจีนตอนใต้นั้นชาวจีนอยู่กันอย่างหนาแน่นแออัดเข้าทุกที การทำมาหากินจึงไม่สะดวกและมีใจผู้ร่ำรวยขูดขุมเป็นเหตุผลักดันให้ชาวจีนออกไปทำมาหากินยังต่างประเทศ ประเทศไทยเป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์แห่งหนึ่งจึงดึงดูดชาวจีนให้เข้ามาตั้งรกรากทำมาหากินอยู่มากขึ้นทุกที

4. ชาวจีนคอนได้เฉพาะจีนแต่จีวนิวมที่จะออกไปเมืองไซคนอกประเทศยิ่งกว่าชาวจีนคอนเหนือ และเมื่อประสบความสำเร็จแล้วมักส่งเงินมาจุนเจือครอบครัวของคนรวมถึงการสร้างสาธารณูปโภคต่างๆ เช่น สร้างโรงเรียนและถนนใหม่ๆ

5. ในสมัยปฏิรูปการปกครองของไทยนั้น ประเทศไทยกำลังพัฒนาด้านการเกษตร การคมนาคม การก่อสร้าง ตลอดจนการบริการอื่นๆ จึงต้องการชาวจีนมาทำงานในสวนยาง ในเหมืองแร่ ในการสร้างทางรถไฟ ในการก่อสร้างสถานที่และเป็นกสิกรรมจำนวนมาก นอกจากนี้ชาวจีนยังได้เข้ามาประกอบธุรกิจต่างๆเป็นการตอบรับกับความเจริญสมัยใหม่ที่กำลังเริ่มต้นเติบโตและได้ขยายความเจริญไปยังท้องถิ่นต่างๆทั่วประเทศอีกด้วย

6. หลังสงครามโลกครั้งที่สอง จีนได้ลัทธิพิเศษนอกเหนือไปจากชนชาติอื่นในการอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทย คือ จีนเข้าเมืองไทยได้ปีละ 10,000 คน ส่วนคนต่างด้าวชาติอื่นเข้าเมืองได้เพียงปีละ 200 คนเท่านั้น เหตุการณ์เช่นนี้ดำเนินอยู่ระหว่างปี ค.ศ. 1947-1948 (พ.ศ. 2490-2491) ซึ่งจะเห็นได้ว่าคนจีนทั้งที่เข้าเมืองอย่างถูกต้องตามกฎหมายและที่ลักลอบเข้ามาในระชะนั้นเป็นจำนวนมาก มาหลายหมื่นคนได้ดำเนินอยู่ตลอดปีละหลายๆ แห่งจะมาถึงสุดลงเมื่อปี ค.ศ. 1950 (พ.ศ. 2493) หลังจากจีนคอมมิวนิสต์ประสบชัยชนะบนดินแดนจีนใหญ่ทั้งหมด ทำให้รัฐบาลสาธารณรัฐจีนซึ่งเป็นรัฐบาลที่ประเทศไทยรับรองยอมรับมาอยู่ที่เกาะไต้หวัน และที่ประเทศไทยได้กำหนดจำนวนโควตาคนเข้าเมืองเฉพาะประเทศที่มีสัมพันธไมตรีปีละ 200 คน (วิภา บุญพัฒนา อังแล้ว, หน้า17-19)

สำหรับการอพยพของชาวจีนแต่จีวในไทยนั้นสุภางค์ จันทวานิช (2532: 1-2) แบ่งคลื่นการอพยพของจีนแต่จีวในไทยเป็นสองระยะ คือ

ระยะแรก เป็นคลื่นการอพยพในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งเป็นการอพยพโดยมีเงื่อนไขทางเศรษฐกิจและการตั้งถิ่นฐานทางธรรมชาติ

ระยะที่สอง คือตั้งแต่ปี พ.ศ. 2453 เป็นการอพยพโดยมีเงื่อนไขทางการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องกับความเป็นระยะที่มีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองเป็นสาธารณรัฐและในปี พ.ศ. 2492 เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งสำคัญอีกครั้งหนึ่งคือ เปลี่ยนระบอบการปกครองเป็นสาธารณรัฐประชาชนจีนแบบคอมมิวนิสต์

อย่างไรก็ตามโดยทั่วไปไม่มีใครอยากอยู่ไกลบ้านเกิดของตน ดังภาษิตจีนที่ว่า “ห่างบ้านแต่สืบเส้น อยู่เย็นหาเทียมไม้” หรือ “การออกจากบ้าน ไปไกลเพียงหนึ่งที ย่อมไม่ดีเหมือนอยู่บ้าน” แต่ในที่สุดคนจีนจำนวนมากก็จำเป็นต้องอพยพไปอยู่ให้พ้นทะเลด้วยสาเหตุต่างๆดังกล่าวข้างต้น

2.2 การตั้งหลักแหล่งของชาวจีนในประเทศไทย

ก. ก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ชาวจีนพวกแรกที่เข้ามาติดต่อกับชาวไทยสมัยสุโขทัยเป็นพวกพ่อค้าที่เดินทางมาค้าขายในบริเวณอ่าวไทยซึ่งปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ว่า พ่อค้าชาวจีนได้เข้ามาตั้งแหล่งการค้าและทำจอหรือหลายแห่งในบริเวณอ่าวไทย ก่อนที่ชาวไทยจะเข้ามาอยู่ร่วมกันเป็นปึกแผ่นที่บริเวณกุ่มน้ำเจ้าพระยาและคาบสมุทรมลายู ในคริสต์ศตวรรษที่ 13 (พลกุล อังกินันท์, 2514 : 7)

ในสมัยอยุธยาการค้าระหว่างจีนกับไทยมีมากขึ้น ชาวจีนในอยุธยาอาศัยอยู่บริเวณทั้งในและนอกกำแพงเมือง ตัวเมืองกรุงศรีอยุธยามีน้ำล้อมอยู่โดยรอบ เวทีที่มายังเมืองหลวงจะจอดอยู่ที่ท่าหน้าของชาวจีนทางมุมเมืองด้านตะวันออกเฉียงใต้ที่ปลายถนนตะวันออก-ตะวันตก ซึ่งนักเขียนชาวอังกฤษเรียกว่า “แถบเมืองจีน” ถนนสายสำคัญอีกสายหนึ่งทอดไปทางทิศเหนือในใจกลางเมืองจากแถบเมืองจีนไปยังพระบรมมหาราชวัง ถนนสายนี้มีตลาดสาธารณะใหญ่ มีร้านของพวกช่างฝีมือและของพวกพ่อค้าตั้งอยู่ ถนนทั้งสองสายเป็นถนนที่สวยที่สุดในเมือง นอกตัวเมืองเป็นที่ท่าหน้าของชาวจีนอยู่ตลอดฝั่งคลองและแม่น้ำไปทางทิศใต้และตะวันออก (Skinner อ้างแล้ว, หน้า 12) ชาวจีนตั้งหลักแหล่งเป็นปึกแผ่นมั่นคงในสมัยอยุธยาถึง 6 ย่านด้วยกันดังนี้ (ศ. สุวรรณประทีป อ้างใน วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธ์, 2534: 89-90)

- ย่านที่หนึ่ง** อยู่กันเป็นแพเหมือนกับเป็นตลาดน้ำหรือตลาดเรือมีชื่อปรากฏอยู่ 4 ตลาดในย่านนี้คือ
- ตลาดน้ำวนบางกะจะ หน้าวัดพนัญเชิง
 - ตลาดปากคลองจุกจิก ท่าสุเหร่ามขก
 - ตลาดปากคลองจุกไม้ร่อง
 - ตลาดปากคลองวัดเค็ม ได้ศาลเจ้าปูนแท่ง
- ย่านที่สอง** ตลาดวัดท่าราบหน้าบ้านเจ้าตัวชี ซึ่งพงศาวดารบรรยายไว้ว่า “ตลาดวัดท่าราบหน้าบ้านเจ้าตัวชี มีตึกแถวยาว 16 ห้อง สองชั้น ชั้นล่างตั้งขายของ ชั้นบนคนอยู่ หัวตลาดนี้มีโรงตีเหล็กและเข็มรอกเท้า ทำขนแดง ตูบกลิ้งขาย” (ปัจจุบันเป็นโรงเรียนสตรีวัดพุทธไสยวรรค์)
- ย่านที่สาม** ตลาดขนมจีน ซึ่งมีบรรยายว่า “ถนนขนมจีน มีร้านโรงจีนทำขนมเป็อะ ขนมไก่ เครื่องจันอับ ขนมจีนแห้งขายเป็นร้านชำ ชื่อตลาดขนมจีน”

ย่านที่สี่ ย่านไนไ้ ตั้งแต่คลองประตูไนไ้ ผ่านท่าหอซึ่งเป็นท่าเทียบเรือ มาถึงคลองประตูจีน นับว่าเป็นย่านใหญ่มากย่านหนึ่ง คำบรรยายมีว่า “ถนนย่านไนไ้เชิงคกานประตูจีนไปถึงเชิงคกานประตูไนไ้เป็นตลาดใหญ่ มีตึกกว้านร้านจีนตั้งคักทั้งสองฟากถนนหลวง จีนไทยนั่งร้านขายของ สรรพสิ่งของเครื่องสำภา เครื่องทองเหลือง ทองขาว กระเบื้องถ้วยโถโอชาม แพรสีต่างๆอย่างจีนแลใหม่สีต่างๆ เครื่องมือเหล็กแลสรรพเครื่องมือมาแต่เมืองจีนมีครบ มีของรับประทานเป็นอาหาร แลผลไม้มาแต่เมืองจีนวางรายในร้านขาย ที่ห้องตลาด มีของสดขายเข้าเย็น สุก รเปิด ไ้ ปลาทะเล ปลาน้ำจืด ปู หอยต่างๆ หลายอย่างพัน เป็นตลาดใหญ่ชวคยังไนกรุง ชื่อตลาดใหม่ท้ายพระนครอยู่ย่านไนไ้”

ย่านที่ห้า ย่านสามม้า เป็นย่านที่อยู่ค่อจากย่านไนไ้ บรรยายไว้ว่า “ถนนย่านสามม้าตั้งแต่เชิงคกานไนไ้กระวันออกไปจนถึงหัวมุมพระนครที่ชื่อค้ำบสภาระภานัน จีนตั้งโรงทำเครื่องจีนอับและขนมแห้งจีนต่างๆหลายชนิดหลายอย่าง แลชาวจีนทำโต๊ะเต็ง ตู้ เก้าอี้ น้อยใหญ่ค้ำนต่างๆขายค่อไป ชาวจีนทำถังไม้ไ้ปลอกไม้แลปลอกเหล็กถังใหญ่น้อยหลายชนิด ขายชาวพระนครรับซื้อไปใช้ค้ำนางถัง แลทำสรรพเครื่องเหล็กต่างๆขาย แลรับจ้างตีเหล็กรูปพรรณตามใจชาวเมืองมาจ้าง แลมีตลาดขายของสดเข้านในท้ายตลาด ตั้งแต่หัวโรงเหล็กค่อไปจนถึงประตูช่องกุดท่าหรือจ้างข้าม ไปวัดพระนางเชิง”

ย่านที่หก ตลาดปากคลองขุนละครไชย ซึ่งมีการบรรยายไว้ว่า “ตลาดบ้านจีนปากคลองขุนละครไชย มีหญิงละครโตถณี ตั้งโรงอยู่ท้ายตลาดสี่โรง รับจ้างทำขำแรนแก่บุตรตลาดนี้เป็นตลาดใหญ่ใกล้ทางเรือและทางบก มีตึกกว้านร้านจีนมาก ขายของจีนมากกว่าของไทย มีศาลเจ้าจีนศาลหนึ่งอยู่ท้ายตลาด”

ชุมชนชาวจีนในสมัยอยุธยาส่วนใหญ่ประกอบด้วยพ่อค้า นอกจากนี้มีผู้ประกอบการอื่นๆ เช่น เกียงหญู ทำสวน เป็นช่างฝีมือ นักแสดงจิว แพทย์ หรือถ้ามีความรู้มากก็อาจได้รับพระบรมราชานุญาตให้เข้ารับราชการในราชสำนักของสยาม ในสมัยอยุธยาตอนปลาย ขำเป็นสินค้าออกที่สำคัญของสยามที่ส่งไปขายประเทศจีนแถด้วยความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้บนแผ่นดินสยามไม้จุงจำนวนมากถูกนำมาค่อเป็นเรือสำภาจีนแถถูกนำส่งเป็นสินค้าออกเพิ่มขึ้นอีกชนิดหนึ่งค้ว คังปรากฏว่าไนปี ค.ศ.1747 (พ.ศ. 2290) เจ้าเมืองฟูเกี้ยนถวาคำแนะนำจักรพรรดิจีนว่า เมื่อคราวที่พ่อค้าเมืองฟูเกี้ยนไปสยามเพื่อซื้อขำนั้น ได้พบว่าไม้จุงมีราคาถูกมาก พ่อค้าควรรได้รับอนุญาตให้ค่อเรือในสยามแถะบรรทุกไม้กลับมาเรือค้วซึ่งจักรพรรดิจีนทรงรับซื้อเสนอนี้ อย่างไรก็ตามแม้ว่าอยุธยาจะ

ถูกพม่าปล้นและยึดเมืองได้ในปี ค.ศ. 1767 (พ.ศ. 2310) ชาวจีนในอยุธยาที่ยังคงตั้งบ้านเรือนอยู่ตลอดฝั่งคลองต่างๆ ในถิ่นของชาวจีนและแหล่งพำนักของชาวจีนรอบๆ บริเวณเมืองเก่าในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 17 และ 18 (Skinner อ้างแล้ว, 16)

ในสมัยกรุงธนบุรี เมื่อพระเจ้าตากสินรวบรวมกำลังพลเพื่อต่อสู้กับพม่าและปราบก๊กอื่นๆ ที่ตั้งตนเป็นใหญ่ก็ได้อาศัยกำลังจากคนจีนแต่จิวที่ธนบุรี หลังจากที่เสด็จขึ้นครองราชสมบัติแล้วจึงเป็นธรรมดาที่พระองค์จะต้องสนับสนุนชาวจีนแต่จิวที่พูดภาษาเดียวกับพระองค์เป็นพิเศษและจีนแต่จิวเหล่านี้ได้รับการยกย่องว่าเป็น “จีนหลวง” นอกจากนี้พระบิดาของพระเจ้าตากสินเป็นจีนแต่จิวมาจากอำเภอเฉิงไห่ชื่อ เจิ้งหย่ง หรือที่คนไทยรู้จักกันในชื่อ ไหลสอง เมื่อมาอยู่เมืองไทยได้เป็นนายอากรบ่อนเบี้ยและมีภรรยาชาวไทยชื่อ นกเอี้ยง พระเจ้าตากสินทรงมีพระญาติชาวจีนแต่จิวจากเฉิงไห่ และมีพระนามเป็นที่รู้จักในหมู่ชาวจีนว่า เจิ้งจิ้น

พระเจ้าตากสินสร้างเมืองใหญ่ที่บางกอกหรือกรุงธนบุรี พวกจีนเก่าที่กรุงศรีอยุธยาได้อพยพติดตามมาด้วย เกิดชุมชนจีนขึ้นหลายแห่งบนคลองอ้อมหรือแม่น้ำเจ้าพระยาสาขาคิม แต่สำหรับพระยาราชเศรษฐี หัวหน้าจีนและลูกน้องในกองทัพจีนที่เคยช่วยราชการรบพม่านั้น พระเจ้าตากสินทรงพระเมตตาพระราชทานที่ทางฟากตะวันตกของกรุงธนบุรี (หรือที่เป็นที่ตั้งของพระบรมมหาราชวังปัจจุบัน) ให้ จวบจนกระทั่งเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติและมีพระประสงค์จะย้ายพระนครใหม่ จึงมีการวางผังเมืองและจัดพื้นที่ใหม่ในที่พวกจีนเคยอยู่กันเป็นพื้นที่สำหรับสร้างวังและที่ราชการ เพราะฉะนั้นจึงโปรดให้พระยาราชเศรษฐีและชาวจีนทั้งหลายย้ายไปยังที่ที่ซึ่งพระราชทานแก่เปลี่ยช ณ สวนนอกกำแพงพระนครทางใต้ มีบริเวณตั้งแต่คลองได้วัดสามปลื้ม (วัดจักรวรรดิราชาวาส) ลงไปจนถึงคลองเหนือวัดสามเพ็ง (วัดปฐมคงคา) กล่าวคือ พอลอกจากกำแพงพระนครทางประตูเมืองที่ชื่อประตูสะพานหัน ไปก็เข้าเขตที่อยู่อาศัยของชาวจีนซึ่งเรียกกันในสมัยนั้นว่า “สามเพ็ง” ชุมชนสามเพ็งเป็นชุมชนที่ตั้งขนานไปกับแม่น้ำเจ้าพระยาครอบคลุมสถานที่ที่รู้จักกันในปัจจุบันนี้ทั้งหมด คือ ครอบบ้านพระยาอิศรานุกาฬ สะพานหัน ศาลเจ้าก่ากงสี่ถึง วัดสามปลื้ม ครอบเต้า ครอบพระยาไกร ครอบโรงกะทะ ครอบอาจม ตลาดน้อย ครอบวัดญวน และครอบแกงบอน

การวางผังเมืองจัดพื้นที่ใหม่นั้น ยังผลดีให้แก่ชุมชนจีนในเรื่องการขยายตัวทางเศรษฐกิจเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากเดิมพื้นที่ตรงนี้ก็กว้างขวางและได้นำมาใช้ประโยชน์ที่สำคัญคือยังอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาเหมาะสำหรับทำท่าจอดเรือสำเภาค้าขาย ทั้งยังมีคลองเล็กๆ แยกย่อยเข้ามา เรือใบคนทะเลขนาดเล็กก็เข้ามาจอดขนถ่ายสินค้าไปถึงในชุมชนในขณะนั้นได้

ข. ตมัยกรุงรัตนโกสินทร์

เมื่อเข้าสู่ช่วงต้นราชวงศ์จักรีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จำนวนชาวจีนในประเทศไทยเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ เพราะเป็นช่วงของการก่อร่างสร้างเมืองใหม่รวมถึงการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกัน ชาวจีนส่วนมากได้ตั้งหลักแหล่งอยู่ตามหัวเมืองชายทะเลของอ่าวไทย ตั้งแต่อำเภอคลองใหญ่จังหวัดตราดทางฝั่งตะวันออกเฉียงใต้เรื่อยลงมาจนถึงไทรบุรีในภาคใต้ ส่วนภาคกลางหลักแหล่งของชาวจีนอยู่ตามลำน้ำบางปะกงเรื่อยมาจนถึงปราจีนบุรีรวมทั้งตามลำน้ำเจ้าพระยา ทำเงินไปจนถึงปากน้ำโพ และตามลำน้ำแม่กลองไปจนถึงกาญจนบุรี ภายในอาณาบริเวณที่เป็นหลักแหล่งของชาวจีนโพ้นทะเลนั้น กรุงเทพฯเป็นศูนย์กลางสำคัญของชุมชนชาวจีน ตลอดช่วง ค.ศ. 1800-1850 (พ.ศ. 2343-2393) อาจเป็นไปได้ว่าชาวจีนมีจำนวนมากกว่ครึ่งหนึ่งของประชากรในเมืองหลวง ซึ่งผู้สังเกตการณ์ชาวต่างประเทศเกือบจะเห็นพ้องกันเกี่ยวกับจำนวนประชากรในกรุงเทพฯ โดยคาดประมาณไว้ต่าง ๆ กัน ดังนี้ (Skinner อ้างแล้ว, หน้า 80)

ปี (ค.ศ.)	(พ.ศ.)	ประชากรจีน	ประชากรทั้งหมด	ที่มา
1822	2365	31,000	50,000	กรอเพิร์ด (1830, 11, 121, 215)
1826	2369	60,700	134,090	มัลลอค (1852, 70)
1828	2371	36,000	77,300	ทอมลิน (1844, 184)
1839	2382	60,000	100,000	มัลคัม (1839, 139)
1843	2386	70,000	350,000	นிட (1852, 70)
1849	2392	81,000	160,154	มัลลอค (1852, 70)
1854	2397	200,000	404,000	ปาดกิวซ์ (1854, I, 60)
1855	2398	200,000	300,000	เนาวิริง (1857, I, 85, 394)

อย่างไรก็ตามเป็นเรื่องน่าแปลกที่ชาวจีนมีจำนวนมากกว่ครึ่งหนึ่งของจำนวนชาวไทยในเมืองหลวง แต่ผู้สังเกตการณ์ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ต่างยืนยันเช่นนี้

การตั้งถิ่นฐานของชาวจีนได้ขยายตัวออกไปจากเมืองหลวงเมื่อ ค.ศ. 1800-1810 (พ.ศ. 2343 - 2353) พวกเขาขยายตัวเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในแถบชนบทที่ไกลไปจากเมืองท่าชายทะเลและเมืองตามริมแม่น้ำ เมื่อการทำไร่อ้อย พริก ไทยและยาสูบนิยมแพร่หลายออกไป ประชากรชาวเด็จิวในชนบทจึงเพิ่มขึ้น แต่การตั้งถิ่นฐานนี้ก็นับว่าอยู่ในเขตจำกัดมากในแถบรอบๆบริเวณที่ตั้งถิ่นฐานของพ่อค้าชาวจีนรุ่นแรกๆ การพัฒนาชนบทซึ่งเป็นไปอย่างรวดเร็วที่สุด ได้แก่ ในแถบฉันทบุรี บางปะกง แม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง แม่น้ำท่าจีน และแม่กลอง

ในประเทศไทยตอนบนพบว่ามีความสำคัญที่สุดใปากน้ำโพเป็นศาลเจ้าของจีนไหหลำ ชาวไหหลำเป็นผู้ที่มีความชำนาญพิเศษในด้านการประมงและการต่อเรือ เนื่องจากความชำนาญพิเศษนี้ทำให้ชาวไหหลำเป็นผู้บุกเบิกของชาวจีนรุ่นแรกๆที่ไปอยู่ตามริมแม่น้ำสายต่างๆ และความถนัดในการทำโรงเลื่อยก็ทำให้พวกเขาเหล่านี้ไปทำป่าไม้สักทางภาคเหนือ จึงได้เห็นการตั้งโรงเลื่อยของพวกพ่อค้าไม้แปรรูปชาวไหหลำอยู่ทางเมืองเหนือ เช่น ถ้าปาง และอยู่ต่อเรือของชาวไหหลำที่ทำหอและปากน้ำโพ ขณะเดียวกันชาวไหหลำเป็นผู้รวบรวมสินค้าพื้นเมืองส่งไปขายให้แก่ผู้ส่งออกของกรุงเทพฯ ด้วย ชาวไหหลำจึงเป็นพ่อค้าสินค้าพื้นเมืองตามแควต่างๆของแม่น้ำเจ้าพระยาอีกอาชีพหนึ่ง

ข้อยกเว้นที่สำคัญนอกเหนือไปจากการที่จีนไหหลำเข้ามาอยู่ก่อนทางตอนบนของไทยคือ การตั้งหลักแหล่งของจีนแต่จิวในตอนแรกๆ ที่จังหวัดตากและเชียงใหม่บนฝั่งแม่น้ำปิง ซึ่งเป็นแควทางด้านตะวันตกสุดของแม่น้ำเจ้าพระยา ไม่ปรากฏว่าชาวไหหลำได้เคยเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่บนฝั่งน้ำนี้ (ยกเว้นที่ลำพูน ซึ่งจีนไหหลำได้เดินบกมาจากถ้าปางบนฝั่งแม่น้ำวัง) จีนแต่จิวได้มาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่นั่นเรียบร้อยแล้วตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 เนื่องจากทั้งเมืองตากและเชียงใหม่เป็นเมืองชุมทางในการค้าขายของกองเกวียนที่ค้าขายระหว่างชุนนาน พม่า ลาว และไทยตอนกลาง (ตามลำน้ำแม่น้ำจนถึงปากน้ำโพ) เมื่อเป็นเช่นนี้จึงดึงดูดพ่อค้าชาวแต่จิวและฮกเกี้ยนจากไทยตอนล่างและพม่าตอนล่าง ซึ่งทำการค้าสินค้าต่างประเทศที่ตั้งเข้ามาผ่านกรุงเทพฯและย่างกุ้งมาตั้งหลักแหล่งที่เมืองตากและเชียงใหม่

ในระยะครึ่งหลังของคริสต์ที่ 19 มีหัวเมืองต่างๆมากขึ้น เศรษฐกิจได้ขยายตัวไปสู่ชนบทหัวเมืองเล็กๆ เจริญขึ้นกลายเป็นศูนย์กลางการค้า เป็นที่ดึงดูดใจบรรดาพ่อค้าจากกรุงเทพฯ เป็นอันมาก เมื่อทางรถไฟไปยังจังหวัดต่างๆเสร็จเรียบร้อยแล้ว การเคลื่อนย้ายครั้งใหญ่ของจีนแต่จิวและแคะไปยังเมืองต่างๆที่เป็นศูนย์กลางการค้าก็เริ่มขึ้น เช่น ที่สุโขทัย อุตรดิตถ์ พิษณุโลก พิจิตร โคราช

เป็นที่น่าสังเกตว่าชาวจีนไหหลำกลับไม่ค่อยอพยพเข้าไปอยู่ตามเมืองที่มีทางรถไฟเปิดใหม่ที่เป็นเช่นนี้อาจเนื่องมาจาก (Skinner อ้างแล้ว, หน้า 87-89)

ประการแรก ได้มีการสร้างทางรถไฟไปจากกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นเมืองที่จีนแต่จิวและแคะอยู่กันมาก

ประการที่สอง ชุมทางทั้งหมดเลขชุมแสงขึ้นไป (อำเภอชุมแสงอยู่ในจังหวัดนครสวรรค์) ผู้รับเหมาส่งหินสร้างแนวทางรถไฟและวางรางเหล็กรถไฟล้วนเป็นจีนแต่จิว และ กวางตุ้ง แต่ไม่ใช่ไหหลำ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะชาวไหหลำไม่นิยมทำงานเป็นกรรมกร ดังนั้นส่วนใหญ่ของผู้ที่ทำงาน

ปี พ.ศ. 2440 ทางรถไฟสร้างเสร็จไปจนถึงแก่งคอกบนแม่น้ำป่าสักและมีการสร้างทางรถไฟต่อขึ้นไปทางเหนืออีก ปี พ.ศ. 2443 รถไฟสายตะวันออกถึงเหนือสร้างเสร็จไปถึงโคราช ปี พ.ศ. 2451 สร้างทางรถไฟสายที่เลียบแม่น้ำน่านไปทางปากน้ำโพถึงอุตรดิตถ์เสร็จและสร้างต่อไปถึงเด่นชัย ทางใต้ของจังหวัดแพร่ รวมถึงการสร้างทางรถไฟสายย่อยแยกไปจากสายใหญ่ไปยังสวรรคโลกบนฝั่งแม่น้ำยมด้วยซึ่งสร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2460

สร้างทางรถไฟเพื่อที่จะไปตั้งหลักแหล่งตามเมืองสำคัญๆใหม่ๆจึงเป็นจีนไหหลำ ส่วนกรรมกรที่เป็นคนงานสร้างทางรถไฟปรากฏว่าเป็นจีนแต้จิ๋วมีจำนวนมากที่สุด รองลงมาคือจีนกวางตุ้งและจีนแคะ

ประการที่สาม การที่เมืองใหญ่ๆ ได้มีสัมปทานการค้าใหญ่ๆพร้อมกับทางรถไฟมาถึง ทำให้เมืองเหล่านี้อยู่ในฐานะเดียวกับเชียงใหม่และตาก เมืองเหล่านี้จึงเป็นที่น่าสนใจของบรรดาพ่อค้าชาวแต้จิ๋ว

ประการที่สี่ ความเจริญเติบโตของเมืองใหญ่ต่างๆ เช่น พิชญโลก อุดรคิถ์ ทำให้การศุขาภิบาลได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้น และการขยายตัวของเมืองจำเป็นต้องอาศัยช่างฝีมือที่มีความชำนาญ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพวกกวางตุ้งและแคะ ได้ตั้งอพยพมาอยู่ในเมืองเหล่านี้

ในขณะที่จีนแต้จิ๋วและพวกอื่นๆ พวกกันมาตั้งหลักแหล่งอยู่ตามเมืองใหญ่ๆ ที่มีทางรถไฟผ่านจีนไหหลำกลับมีแนวโน้มที่จะย้ายออกไปอยู่ตามเมืองที่เล็กกว่าระหว่างอุดรคิถ์ พิชญโลกและพิจิตร และตามเมืองต่างๆบนฝั่งแม่น้ำยมและลำปาง (ซึ่งทางรถไฟยังไม่ถึง) ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 จีนไหหลำยังคงอยู่ในเขตที่มีใช้มาเรียทุกคามในจังหวัดเชียงราย น่าน และชัยภูมิ

ปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นช่วงที่เศรษฐกิจของประเทศไทยขยายตัวอย่างมากภายหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ค.ศ. 1855 (พ.ศ. 2398) กิจการของเอกชนเช่น กิจการ โรงสี โรงเลื่อย งานเหมืองแร่ ในจังหวัดต่างๆ ทางภาคใต้ รวมทั้งงานสาธารณะประโยชน์สำคัญๆของทางราชการ เช่น งานขุดลอกคลอง งานก่อสร้างถนน สร้างทางรถไฟ ต่างมีความต้องการแรงงานอย่างสูง เปิดโอกาสให้ชาวจีนที่ต้องการเลี้ยงชีพในต่างประเทศและต้องการหนีจากความอดอยากแร้นแค้นอพยพมาประเทศไทยเป็นจำนวนมากขึ้น นอกจากนี้การที่ชาวตะวันตกได้เปิดกิจการเรือไฟเดินทางระหว่างประเทศจีนกับเมืองท่าต่างๆทางภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้มีความสะดวกในการเดินทางและเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้ชาวจีนอพยพเข้ามาในเมืองไทยมากยิ่งขึ้น

ชาวจีนที่เดินทางเข้ามาในไทยมักจะมารวมกันในที่แห่งใดแห่งหนึ่งก่อน เช่น ที่กรุงเทพฯ หรือภูเก็ต แล้วจีนที่เป็นตัวแทนว่าจ้างมักจะจัดส่งไปทำงานตามแหล่งงานต่างๆ ที่เป็นเช่นนี้เพราะชาวจีนใหม่ที่เดินทางเข้ามาในไทยส่วนมากเป็นพวกจีนกรรมกรที่บรรดาเจ้าแม่ส่งนายหน้าไปจัดหาว่าจ้างมาจากประเทศจีนหรือว่าจ้างมาจากบริษัทจัดหาคนงานของชาวจีนที่สิงคโปร์และปีนัง โดยเจ้าแม่ออกค่าใช้จ่ายต่างๆตลอดจนค่ากินอยู่และเงินตำรองล่วงหน้าแก่ครอบครัวของจีนเหล่านั้น โดยกรรมกร

* จีนไหหลำเป็นผู้ที่มาจากเกาะไหหลำ เนื่องจากเกาะไหหลำตั้งอยู่บนเส้นรุ้งเขตร้อนและใช้มาเรียก็เป็นโรคเรื้อรังที่ระบาดในเขตนี้นี้มากกว่าเขตปากแม่น้ำที่ชาวจีนแต้จิ๋วหรือจีนกลุ่มอื่นๆอาศัยอยู่ ดังนั้นจีนไหหลำจึงเป็นพวกที่สามารถเข้าไปอยู่ตามบริเวณที่มีไข้ป่าชุกชุมได้เพราะมีภูมิคุ้มกันที่ดีกว่า ในขณะที่หากเป็นจีนแต้จิ๋วหรือจีนกลุ่มอื่นๆเข้าไปอยู่ โอกาสที่จะเสียชีวิตด้วยไข้ป่ามีสูงมาก จีนแต้จิ๋วและจีนกลุ่มอื่นจึงนิยมอยู่ในเมืองใหญ่ๆมากกว่า

จีนเหล่านี้ต้องให้สัญญาว่าจะทำงานอยู่จนครบกำหนดสัญญา(อาจเป็น 1 ปี หรือ 3 ปี) ถ้าหนีหายไปหรือบิดพลิ้วในระหว่างนั้นจะยอมให้ลงโทษอาญา วิธีการแบบนี้เรียกว่า “Indenture-labour” (กรรมกรประเภทจำค่าแรงถ่วงหน้า) ซึ่งนิยมแพร่หลายในเวลานั้น

เมื่อทำงานครบกำหนดสัญญาแล้ว ชาวจีนเหล่านี้ก็จะเป็นอิสระในการเลือกรับจ้างทำงาน ซึ่งอาจจะทำงานกับนายจ้างเดิมหรือ ไปรับจ้างทำงานในที่แห่งใหม่เพื่อรวบรวมเงินกลับประเทศจีนหรือ ไม่ก็รวบรวมเงินที่หาได้นำไปเป็นทุนเปิดร้านขายของตัวเองหรือออกไปอยู่ตามหัวเมืองเพื่อจับจองซื้อที่ดินทำสวนทำไร่จนตั้งหลักเป็นปึกแผ่นได้และมักจะมีครอบครัวในช่วงระยะนี้

ชาวจีนที่อพยพเข้ามาในประเทศไทย เดิมทีเดิขจะมีแค่พวกผู้ชายเท่านั้น ครอบครัวหรือญาติมิตรที่เป็นผู้หญิงไม่ได้ติดตามเข้ามาด้วย ดังนั้นเมื่อชาวจีนอาศัยอยู่ในประเทศไทยนานๆ เข้าก็มีโอกาสแต่งงานกับหญิงไทย ลูกที่เกิดมาย่อมถือสัญชาติเป็นไทยตามกฎหมายไทยด้วย ครั้นต่อมาหลายชั่ว อาชุนคนเข้าถูกจีนเหล่านี้ก็ถูกผสมกลมกลืนกลายเป็นไทย บางคนที่มีความเฉลียวฉลาดและมีความซื่อสัตย์ได้มีโอกาสเข้ารับราชการจนได้รับตำแหน่งใหญ่โตมีเกียรติยศชื่อเสียง ชาวจีนอพยพหลังไหลเข้ามาไทยเป็นจำนวนมากเกินความต้องการ ซึ่งมีผลกระทบต่อคนไทยในด้านอาชีพที่ต้องดิ้นรนแย่งกันทำมาหากิน นอกจากนี้ปัญหาในด้านการศึกษาซึ่งมีผลเกี่ยวเนื่องกับปัญหาความมั่นคงของชาติ ทำให้ไทยต้องหันมาสนใจปัญหาการอพยพของชาวจีนอย่างจริงจัง เมื่อประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตยแล้ว ชาวไทยทั้งหลายเริ่มตื่นตัวในความสำคัญในเรื่องชาตินิยมมากขึ้น เป็นเหตุให้รัฐบาลต้องออกกฎหมายจำกัดสิทธิเกี่ยวกับคนต่างด้าวให้รัดกุมยิ่งขึ้น

2.3 บทบาทของชาวจีนในประเทศไทย

2.3.1 บทบาทของชาวจีนในด้านการเมือง

ชาวจีนที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์มีจุดมุ่งหมายเพื่อการหาเลี้ยงชีพสำหรับตนเองและครอบครัว บทบาทของชาวจีนจึงจำกัดอยู่เฉพาะในด้านเศรษฐกิจเป็นส่วนใหญ่ ในเวลานั้นประเทศจีนยังปกครองโดยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ผู้ปกครองจีนยังไม่เห็นความสำคัญของชาวจีนโพ้นทะเลมากนัก นอกจากนี้รัฐบาลจีนในสมัยนั้นยังมีท่าทีไม่เป็นมิตรต่อชาวจีนที่อพยพไปอยู่ประเทศอื่น โดยเห็นว่าผู้ที่อพยพไปทำมาหากินนอกประเทศไม่มีความสัมพันธ์กับประเทศบ้านเกิดของตน (วัดภา นุรุษพัฒน์, อ่างแก้ว, หน้า 31)

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นโดยเฉพาะในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 มีการนำระบบการเก็บภาษีแบบประมวลผูกขาดภาษีอากรโดยให้เอกชนเป็นผู้ประมวล ซึ่งผู้ที่ประมวลได้ส่วนใหญ่คือชาวจีนที่มีความสามารถในการค้า ชาวจีนเหล่านี้จะได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ขุนนาง นอกจากนี้ในส่วนภูมิภาคเข้าภาษีนาหอกรมักได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองด้วย เรียกว่า ระบบเหมามือง ซึ่งเป็นระบบที่ทำให้เข้าภาษีนาหอกรมีอำนาจทั้งด้านการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจ แม้ว่าชาวจีนเหล่านี้ได้รับแต่งตั้งเป็นขุนนางไทยและกลายเป็นองค์ประกอบของโครงสร้างข้าราชการไทยก็ตาม แต่ชาวจีนเหล่านี้ก็ไม่ได้มีบทบาทสำคัญทางการเมืองโดยตรงจะเกี่ยวข้องในด้านการค้าและการภาษีอากรเป็นหลัก

ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 5 ผลประโยชน์ในการค้าฝิ่น การผูกขาดการเก็บภาษีอากร และการเรียกค่าคุ้มครองจากแรงงานกรรมกรและพ่อค้าจีนมีมาก การแก่งแย่งแข่งขันกันในตลาดประโยชน์ดังกล่าวทำให้มีการขงชุมผู้คนจัดตั้งเป็นสมาคมลับหรือฮี้ซันหลายกลุ่มเพื่อต่อสู้แย่งชิงผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มต่างๆ ปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นทั้งในกรุงเทพฯ และตามหัวเมืองส่วนภูมิภาคโดยทั่วไปที่ได้มีการจัดตั้งฮี้ซันในบางจังหวัด เช่น ระนอง ภูเก็ต พุกกระมกรซึ่งเป็นสมาชิกฮี้ซันรีบเสปสานถึงกับขอกพวกเข้าตีเมือง ทางกรมการไทยได้ใช้กำลังเข้าปราบปรามอย่างเด็ดขาดจนฮี้ซันได้สลายตัวไป

ในตอนปลายสมัยรัชกาลที่ 5 อิทธิพลภายนอกเริ่มเข้ามามีบทบาทต่อชาวจีนในประเทศไทย ในเวลานั้นประเทศจีนมีการแย่งชิงอำนาจระหว่างรัฐบาลจีนคือราชวงศ์แมนจูกับกลุ่มบุคคลที่นิยมการปกครองแบบสาธารณรัฐโดยมี ดร.ซุนยัตเซ็นเป็นผู้นำ ดร.ซุนยัตเซ็นเข้ามาแสวงหาความสนับสนุนจากชาวจีนในประเทศไทยพร้อมทั้งนำลัทธิชาตินิยมมาปลูกฝังในหมู่ชาวจีนด้วย

ในปี ค.ศ. 1909 (พ.ศ. 2452 ในสมัยรัชกาลที่ 5) ได้มีพระราชกฤษฎีกายกเลิกการเสียภาษีผูกปีทุกสามปี ชาวจีนทุกคนจะต้องเสียภาษีรายหัวประจำปีเหมือนพลเมืองอื่นๆ ในประเทศ ชาวจีนเคยเสียภาษีปีละไม่ถึง 1.50 บาทต้องเสียภาษีใหม่เป็น 6 บาทต่อปีจึงเกิดความไม่พอใจขึ้น พวกหัวหน้าของสมาคมลับวางแผนเรียกร้องให้มีการนัดหยุดงานเป็นเวลา 3 วัน เมื่อถึงวันที่ 1 มิถุนายน กิจการร้านค้าของชาวจีนในกรุงเทพฯ พากันปิดหมด ขณะเดียวกันสมาชิกของสมาคมลับก็ได้แบ่งกลุ่มกันออกตระเวนไปทั่วย่านธุรกิจการค้าและชูปั้งคับให้ชาวจีนปิดกิจการให้ครบตามกำหนด 3 วัน ธุรกิจและบริการที่เป็นของชาวจีนทั้งหมดหยุดนิ่งทำให้เกิดการขาดแคลนสิ่งของอุปโภคและบริโภคต่างๆ การขนส่งสินค้าหยุดชะงักและราคาสินค้าสูงขึ้น ในตอนเย็นของวันที่สามบางร้านได้เปิดทำการค้าขายพอถึงวันที่ห้าทุกอย่างก็เป็นปกติ เหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้ชาวจีนตระหนักถึงอำนาจการปกครองของไทย

ชาวจีนเสียภาษีผูกปีทุกสามปีเพียง 4.25 บาท ในขณะที่คนไทยและชาวเอเชียอื่นๆ ที่ทำนกออยู่ในสยามต้องเสียภาษีรายหัว 6 บาทต่อปี

ขณะเดียวกันรัฐบาลไทยเริ่มตระหนักถึงอิทธิพลทางเศรษฐกิจของชาวจีน (Skinner อ้างแล้ว, หน้า 164)

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี ค.ศ. 1932 (พ.ศ. 2475) รัฐบาลไทยพยายามกระตุ้นให้คนไทยเข้าไปมีบทบาทในด้านธุรกิจแทนที่ชาวจีนซึ่งมีบทบาททางเศรษฐกิจของประเทศมากขึ้นทุกที โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีมาตรการที่เป็นรูปธรรมในการต่อต้านชาวจีน เช่น การสร้างชาตินิยม การสงวนอาชีพ การเข้าทำธุรกิจโดยรัฐ และอื่นๆซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

เมื่อสงครามแปซิฟิกเกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484) ชาวจีนในประเทศไทยได้ร่วมกันต่อต้านญี่ปุ่น มีการจัดตั้งสมาคมลับโดยร่วมมืออย่างใกล้ชิดกับขบวนการเสรีไทย รวมทั้งมีการ เรือไรเงินจากพ่อค้านักธุรกิจชาวจีน รัฐบาลไทยซึ่งมีความสัมพันธ์กับญี่ปุ่นได้ทำการต่อต้านและควบคุมการเคลื่อนไหวของชาวจีน ชาวจีนถูกจับกุมและเนรเทศเป็นจำนวนมากเพราะทำการต่อต้านญี่ปุ่น นอกจากนี้นโยบายชาตินิยมในทางเศรษฐกิจของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามมีผลให้การควบคุมทางเศรษฐกิจของชาวจีนในช่วงนี้เข้มงวดมาก มีการจำกัดเขตหวงห้ามในหลายจังหวัดสำหรับคนต่างด้าว ชาวจีนได้รับความกดดันมากทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง การรวมตัวช่วยเหลือกันระหว่างชาวจีนจึงมีอยู่สูง ผลของการถูกกดดันทำให้ความรู้สึกไม่เป็นมิตรต่อรัฐบาลไทยมีเพิ่มขึ้น

หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ญี่ปุ่นแพ้สงคราม รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม หมค่านางลง รัฐบาลต่อมาได้ยกเลิกมาตรการต่างๆและให้อิสรแก่ชาวจีนมากขึ้น และจากการที่ประเทศจีนซึ่งเป็นหนึ่งในประเทศมหาอำนาจขณะสงครามทำให้ชาวจีนเกิดสำนึกในความเป็นจีนสูง มีการเฉลิมฉลองชัยชนะของประเทศจีนตามชุมชนจีนในไทย เช่น ที่เขาวราช จนเกิดการปะทะกับเจ้าหน้าที่ตำรวจทหารอย่างรุนแรง เป็นผลให้ชาวจีนเสียชีวิตหลายคน

ความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนกับรัฐบาลไทยได้คลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้น เมื่อได้มีการเปิดสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างรัฐบาลไทยและรัฐบาลจีนเป็นครั้งแรกในปี ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) อย่างไรก็ตามการต่อสู้แย่งชิงอำนาจระหว่างจีนคณะชาติกับจีนคอมมิวนิสต์ได้ทวีความรุนแรงขึ้น ทั้งสองฝ่ายพยายามแพร่อิทธิพลและถัทธิทางการเมืองในหมู่ชาวจีนโพ้นทะเลรวมทั้งชาวจีนในประเทศไทย ทางการไทยได้ควบคุมการแทรกแซงของชาวจีนทั้งสองกลุ่มอย่างเข้มงวด โดยเฉพาะอย่างยิ่งอุดมการณ์คอมมิวนิสต์เป็นอุดมการณ์ที่ขัดต่อระบบการปกครองของไทย ในปี ค.ศ. 1949 (พ.ศ. 2492) รัฐบาลไทยได้ทำสัญญาร่วมมือกับสหรัฐอเมริกาในการรับความช่วยเหลือด้านการทหาร เศรษฐกิจ และการต่อต้านคอมมิวนิสต์ ในปี ค.ศ. 1952 (พ.ศ. 2495) รัฐบาลประกาศใช้พระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์เพื่อปราบปรามชาวจีนหรือบุคคลใดที่เป็นคอมมิวนิสต์และอาศัยอยู่ในราชอาณาจักรไทย (ปริชา คุวินทร์พันธุ์, 2531: 210-211)

ชาวจีนที่อยู่ในประเทศไทยได้ตระหนักถึงอำนาจการปกครองของรัฐบาลไทยเพิ่มขึ้น โดยทั่วไปชีวิตของชาวจีนจะเน้นแต่เรื่องการค้ามากกว่าสิ่งใด ดังนั้นชาวจีนส่วนใหญ่จึงพยายามไม่ยุ่งเกี่ยวกับเรื่องทางการเมืองเกินความจำเป็นและปฏิบัติตนภายใต้กฎหมายไทย

ในระยะต่อมาการขยายตัวในด้านธุรกิจการค้าของชาวจีนเพิ่มขึ้น กิจกรรมทางการอุตสาหกรรม การส่งออกและการนำเข้าสินค้าต่างๆได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว โดยความร่วมมือระหว่างนักธุรกิจเชื้อสายจีนกับข้าราชการและนักการเมืองชั้นสูงเพื่อแลกเปลี่ยนระหว่างการลงทุนทางการเงินกับการคุ้มครองจากอำนาจทางการเมือง และบางครั้งก็มีการแต่งงานระหว่างตระกูลข้าราชการและตระกูลนักธุรกิจเชื้อสายจีนผู้มั่งคั่งซึ่งแสดงถึงการยอมรับซึ่งกันและกัน

อย่างไรก็ตามช่วงหลัง ค.ศ. 1973 (พ.ศ. 2516) ประเทศไทยมีการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองเพิ่มขึ้นอย่างมาก ถูกหลานจีนหรือคนไทยเชื้อสายจีนในประเทศไทยที่มีโอกาสทางการศึกษาคดี ฐานะทางเศรษฐกิจดี เริ่มให้ความสนใจการเมืองมากขึ้น จากในอดีตที่เคยเป็นฐานสนับสนุนด้านการเงินให้กับข้าราชการหรือนักการเมืองก็เริ่มเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยตรงในฐานะเท่าเทียมกับนักการเมืองและกลุ่มผู้มีอำนาจต่างๆ ในส่วนภูมิภาคนักธุรกิจระดับท้องถิ่นได้เข้าไปมีส่วนในการบริหารท้องถิ่นโดยตรง เช่น การเป็นนายกเทศมนตรี สมาชิกสภาจังหวัดซึ่งเป็นตำแหน่งที่ได้รับเลือกจากประชาชน ด้วยเหตุนี้จึงคาดเดาได้ว่านักธุรกิจเชื้อสายจีนจะเข้ามามีบทบาททางการเมืองโดยตรงมากขึ้นอย่างแน่นอนในอนาคต

2.3.2 บทบาทของชาวจีนในด้านเศรษฐกิจ

ในสมัยอยุธยาชาวจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ตามลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและทางภาคใต้ของไทย วัตถุประสงค์ในการตั้งถิ่นฐานเพื่อใช้เป็นที่พักอาศัยชั่วคราวสำหรับการขึ้น-ด่องเรือสำเภาระหว่างจีนและไทย ชาวจีนบางคนที่มีความชำนาญในการเดินเรือและมีความสามารถในการค้าจะได้รับแต่งตั้งเป็นตัวแทนการค้าของเจ้านายและขุนนางในราชสำนักไทย ชาวจีนมีอุปนิสัยที่อ่อนน้อมถ่อมตนขยันและอดทนจึงเป็นที่โปรดปรานของบรรดาเจ้านายขุนนางและได้รับสิทธิพิเศษทางการค้ามากกว่าชาวต่างประเทศชาติอื่นๆที่เข้ามาค้าขายในสมัยนั้น

การปกครองแบบศักดินาในสมัยอยุธยา ทำให้ราษฎรไทยต้องเข้าสู่ระบบไพร่โดยมีกฎหมายต่างๆกำหนดไว้และบุคคลที่มีหน้าที่สำคัญเกี่ยวกับไพร่ คือ สัสดี เป็นข้าราชการที่มีหน้าที่ในการสังกัดไพร่หรือจดทะเบียนหางว่าวรวมทั้งตัดสินใจความให้ไพร่ด้วย เมื่อเปรียบเทียบกับชาวจีนที่เข้ามาในประเทศไทยพบว่า ชาวจีนซึ่งเป็นคนต่างชาติดกั้มือสระกว่าคนไทยและสามารถโยกย้ายไปมาในประเทศไทยได้สะดวก ด้วยความอิสระนี้เองทำให้ชาวจีนมองเห็นโอกาสในการค้าได้ทรัพย์สินเงินทองมากมายและเงินที่ได้ก็แอบส่งกลับไปให้ครอบครัวและญาติพี่น้องที่บ้านเมืองของตน

ลาถุมบรืกตัวถึงการเสียโอกาสของคนไทยในสมัยอยุธยา

“..... คนพื้นเมืองชาวสยามนั้นเสียหายป็นปีไปแล้ว ด้วยภานีอากรและการเข้าเดือนรับราชการ จึงไม่สามารถที่จะทำการค้าใหญ่โตได้ (แม้ว่าจะมีเสรีภาพสมบูรณ์ในวันใดวันหนึ่งก็ตาม) คนเราจะทำการค้าได้ด้วยเงินที่เหลือใช้สอยแล้ว แต่นี่เงินอันจำเป็นแก่การครองชีพก็ยากจะหาได้เสียแล้ว.....

.....เงินจำนวนมากที่รีดเอาจากราษฎรนั้น มิได้ช้อนกลับไปสร้างประโยชน์ให้ราษฎรสักเท่าใด เพราะเงินส่วนใหญ่่นั้นตกอยู่ในกำมือของผู้ที่ทำหน้าที่รับและจ่ายสำหรับองค์พระมหากษัตริย์ เงินส่วนที่ช้อนกลับไปถึงราษฎรก็หาได้ตกถึงมือไม่ ด้วยไม่ช้าก็ถูกขุนศรีรวมกลับเข้าสู่ท้องพระคลังหลวงอีก ทำให้การค้าเล็กๆน้อยๆ ต้องหยุดชะงักไปเพราะขาดเงิน การค้าทั่วไปต้องเสื่อมทรามลง นับแต่สมัยพระเพทราชา เป็นต้นมา กษัตริย์ไม่มีพระราชประสงค์จะเกี่ยวข้องกับต่างชาติโดยเฉพาะพวกฝรั่งจึงถูกขับไล่ออกไป คงเหลือแต่พวกจีนเป็นส่วนมาก ซึ่งก็ตั้งหน้าตั้งตาหาผลประโยชน์ใส่ตัว ความเสื่อมโทรมนี้มีจนกระทั่งถึงกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2310 ” (ญาคา ประภาพันธ์, 2524: 83-85)

ในสมัยธนบุรี พระเจ้าตากสินมหาราชทรงอุปถัมภ์ชาวจีนโดยเฉพาะจีนแต้จิ๋วเป็นอย่างมาก ทำให้บทบาททางเศรษฐกิจของชาวจีนเพิ่มขึ้น เมื่อล่วงเข้าสู่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น รัฐมีรายจ่ายเพื่อตั้งก่อสร้างและการปรับปรุงบ้านเมืองเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ เพราะเป็นช่วงแห่งการเริ่มต้นยุคสมัย โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 3 รายจ่ายด้านศาสนามีมาก รัฐต้องพยายามหารายได้มาชดเชยให้พอ กับรายจ่าย จึงเกิดการปรับปรุงระบบภานีอากรครั้งใหญ่เปลี่ยนมาเป็นระบบผูกขาดภานีโดยเอกชน ซึ่งผู้ที่ได้รับการผูกขาดส่วนมากเป็นชาวจีน

การที่ชาวจีนส่วนมากได้รับการผูกขาดภานี เพราะชาวจีนมีความชำนาญในวิธีการผูกขาดภานีอากรซึ่งเป็นวิธีที่ใช้ในประเทศจีนมาก่อน ประกอบกับคนจีนที่เข้ามาเมืองไทยสมัยนั้นเป็นคนฮากจน จึงมีความกระตือรือร้นที่จะแสวงหาความมั่นคงทางเศรษฐกิจ นอกจากนั้นเขายังมีอิสระมากกว่าคนไทยในการสำรวจการทำมาหากินและมีอุปนิสัยชอบน้อมจึงทำให้เข้ากับขุนนางได้ ขุนนางเหล่านี้มักเป็นผู้หนุนหลังคนจีนในการทำภานีอากร อาทิ เป็นนายประกันให้ และเมื่อเก็บภานีได้ก็จะแบ่งผลกำไรกับจีนเจ้าภานี

ส่วนคนไทยไม่อาจทำภานีได้เพราะคนไทยส่วนใหญ่มีอาชีพกสิกรรม การเก็บภานีต้องอาศัยเวลาในการติดตามซึ่งคนไทยไม่มีเวลาพอเพราะระบบการเข้าเวรทำงานให้หลวง และคนไทยฮากจนไม่มีเงินมากพอที่จะประมูลภานีได้ ถ้าคนไทยทำภานีเองก็อาจไม่เข้มงวดอย่างคนจีน กำไรที่ได้ก็ย่อม

ค่า ผู้ที่มีเงินทุนจึงไม่ประสงค์จะออกเงินทดลองให้ ดังนั้นการทำภาคีผูกขาดจึงคกอยู่กับคนจีนส่วนมาก (ปริษา คุวินทร์ พันธุ์ อ้างแล้ว, หน้า 103)

เงินเข้าภาคีนอกจากจะเป็นผู้ทำการเก็บเงินภาคีส่งให้รัฐแล้ว บรรดาเจ้าภาคีนาอาหารยังมีอาชีพอื่นควบคู่ไปด้วย เช่น ทำการค้าขายทั้งภายในและภายนอกในราชอาณาจักรเป็นการส่วนตัวพร้อมๆ กัน อันเป็นช่องทางทำมาหากินที่ทำให้ชาวจีนเหล่านี้สามารถสร้างฐานะ ใค้อย่างเป็นบิกแผ่นในเวลาต่อมา

อย่างไรก็ดีผลเสียจากการระบบผูกขาดภาคีนี้ เงินเข้าภาคีมักนำเงินส่วนเกินส่งไปตั้งบ้านเมืองของคนมากกว่าที่จะสะสมเป็นเงินทุนหมุนเวียนในประเทศ แม้จะมีการนำเงินบางส่วนไว้สำหรับเป็นค่าใช้จ่ายแต่ก็เกินไปเพื่อตนเองและครอบครัวในประเทศจีน การดังกล่าวจึงเป็นผลเสียต่อประเทศไทยมากกว่า

ภายหลังการทำสนธิสัญญาเบาริ่งกับประเทศตะวันตกให้มีการค้าเสรีแล้ว พ่อค้าชาวยุโรปโดยเฉพาะอังกฤษ ได้ตั้งบริษัทส่งออกและนำเข้า โรงงานอุตสาหกรรม และเหมืองแร่ขึ้นในประเทศ แม้ว่าธุรกิจขนาดใหญ่เหล่านี้จะเป็นของชาวตะวันตก แต่บทบาททางการค้าของชาวจีนก็ยังคงอยู่ ชาวตะวันตกต้องพึ่งพาชาวจีนในฐานะนายหน้าหรือคอมปราโดร์ในการติดต่อซื้อหาสินค้าเพื่อส่งออก และขายสินค้าที่นำเข้ามาขายภายในประเทศ ความสัมพันธ์อันดีระหว่างชาวจีนด้วยกันและชาวจีนกับชาวไทยทำให้ชาวตะวันตกไม่สามารถแข่งขันกับชาวจีนได้ ดังนั้นในระยะต่อมาปรากฏว่าชาวจีนสามารถขงฐานะตัวเองขึ้นมาเป็นเจ้าของกิจการ ในลักษณะเดียวกับกิจการที่ชาวตะวันตกได้เริ่มทำไว้ เช่น กิจการโรงสีข้าว กิจการเหมืองแร่ กิจการโรงเลื่อย

เศรษฐกิจไทยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 สินค้าหลักที่ส่งออกของไทยมี 4 อย่าง คือ ข้าว ไม้สัก ยางพารา ดินบุก สินค้าทั้งสี่อย่างนี้ คนจีนเข้าไปมีบทบาทมากที่สุด กล่าวคือ

ด้านโรงสีข้าว ชาวยุโรปได้ริเริ่มไว้ใน ค.ศ. 1914 (พ.ศ. 2457) โรงสีข้าวที่เป็นของชาวยุโรปต้องปิดตัวเองหรือขายต่อให้ชาวจีน ชาวจีนได้เป็นเจ้าของโรงสีขนาดใหญ่เกือบทั้งหมด และที่สำคัญคือ ชาวจีนยังได้ขยายกิจการ โดยตั้งโรงสีขนาดเล็กขึ้นตามหัวเมืองต่างๆ อีกด้วย ประมาณว่าร้อยละ 80 ของโรงสีตามหัวเมืองเป็นของชาวจีน

ด้านไม้สัก ในปี ค.ศ. 1924 (พ.ศ. 2467) โรงเลื่อยขนาดใหญ่และทันสมัยในกรุงเทพฯ จำนวน 9 โรง เป็นของชาวยุโรป 7 โรง อีก 3 โรงเป็นของชาวจีน ส่วนกิจการโรงเลื่อยขนาดเล็กในกรุงเทพฯ และจังหวัดต่างๆ เป็นของชาวจีนส่วนมาก แรงงานในโรงเลื่อยทั้งหมดส่วนใหญ่เป็นแรงงานจีนแต่อย่างไรก็ตามสัมปทานตัดไม้จากป่าและการส่งออกไม้สักยังเป็นของชาวยุโรป

ด้านเหมืองแร่ ชาวยุโรปยังคงครอบครองการผลิตและตลาดอยู่ ชาวจีนไม่สามารถแข่งขันกับชาวยุโรปที่ใช้เทคนิคการผลิตสมัยใหม่โดยการตั้งเครื่องจักรในการขุดเจาะ ทำให้สามารถผลิตได้มาก

¹ ระบบการผูกขาดภาคีโดยเอกชนนี้ถูกยกเลิกไปสิ้นเมื่อ ค.ศ. 1919 (พ.ศ. 2462)

กว่า กิจการของชาวจีนเป็นกิจการขนาดเล็กโคโชใช้แรงงานในการขุดหาหินปูน อย่างไรก็ตามแรงงานในเหมืองแร่ยังคงเป็นแรงงานชาวจีน

ด้านอาหาร ชาวจีนเป็นทั้งผู้ปลูก ผู้ผลิตและจำหน่ายอย่าง แม้ว่าขนาดของสวนยางที่ชาวจีนเป็นเจ้าของกิจการมีขนาดเล็ก แต่เมื่อพิจารณาารวมกันแล้วผลผลิตจากยางในช่วงปี ค.ศ. 1935-1939 (พ.ศ. 2478 - 2482) ยางพารามีมูลค่าคิดเป็นร้อยละ 12.9 ของมูลค่าสินค้าออกของไทยทั้งหมด

จะเห็นได้ว่าชาวจีนยังคงมีบทบาทสำคัญในเศรษฐกิจไทย แม้ว่าจะไม่ได้เป็นเจ้าของกิจการแต่ก็เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมการค้า เช่น เป็นกรรมกร เป็นตัวแทนจำหน่ายสินค้า เป็นผู้ขนส่งสินค้า นอกจากนี้ตามหัวเมืองต่างจังหวัด ชาวจีนได้ตั้งร้านค้าข่อยขึ้นรวมทั้งเป็นคนกลางในการรับซื้อสินค้าเกษตรกรรม เช่น ข้าว ของป่า และสินค้าพื้นเมืองอื่นๆ กลับไปขายให้พ่อค้าจีนในเมืองอีกต่อหนึ่ง ผลก็คือสายสัมพันธ์ทางการค้าของชาวจีนครอบคลุมไปทั่วประเทศ เมื่อการเปลี่ยนแปลงในเศรษฐกิจหมู่บ้านมีมากพอที่จะเป็นช่องทางให้หากำไรได้ ชาวจีนก็ได้เข้าไปตั้งร้านค้าด้วย (ปริชา คุวินทร์พันธุ์ อ่างแก้ว, หน้า 196-197)

ในเดือนธันวาคม ปี ค.ศ. 1938 (พ.ศ. 2481) จอมพล ป. พิบูลสงครามได้รับแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรีของไทย รัฐบาลชุดนี้ดำเนินนโยบายเศรษฐกิจแบบไทยนิยมและยึดมั่นในนโยบายจำกัดขอบเขตในการเกี่ยวข้องกับระหว่างรัฐบาลกับชาวจีน

ในเดือนธันวาคมปี ค.ศ. 1938 (พ.ศ. 2481) รัฐบาลเริ่มต้นด้วยการจัดตั้งบริษัทข้าวไทยโคโชซื้อกิจการโรงสีของชาวจีนหลายแห่งในกรุงเทพฯ และรัฐเป็นหุ้นส่วนถึง 51 เปอร์เซ็นต์ มีการจัดตั้งสหกรณ์ค้าข้าวรับซื้อข้าวจากชาวนาโคโชตรงอันเป็นการแก้ปัญหาพ่อค้าคนกลางชาวจีน

แผนการไทยนิยมทางเศรษฐกิจของรัฐบาลจอมพล ป. ดำเนินมาอย่างรุนแรงในระยะสิบสองเดือน เริ่มตั้งแต่เดือนธันวาคม ปี ค.ศ. 1938 (พ.ศ. 2481) รัฐบาลได้ผ่านกฎหมายหลายฉบับเพื่อลดอำนาจทางเศรษฐกิจของคนจีนและเปิดโอกาสให้คนไทยได้เข้ามาแทนที่มากขึ้น

ในปี ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484) รัฐบาลประกาศเขตหวงห้ามในการจำกัดถิ่นที่อยู่ของชาวต่างด้าว โคโชต้องอพยพออกจากพื้นที่ภายใน 90 วันหลังจากประกาศพื้นที่หวงห้าม ในบางแห่งกว่าเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นจะแจ้งให้ทราบก็ล่าช้าไปหลายสัปดาห์ ชาวจีนที่อยู่ในเขตหวงห้ามต้องรีบหาทางจัดการกับกิจการของพวกเขา บางคนที่มีภูมิลานหรือญาติพี่น้องที่เกิดในไทยก็จะมอบทรัพย์สินสมบัติให้ดูแลต่อไป แต่ชาวจีนส่วนมากจะขายกิจการในราคาถูกหรือปิดกิจการก่อนที่จะทำการอพยพออกไปอยู่นอกเขตหวงห้าม เช่น สมาคมกวางตุ้งที่โคราชถูกบังคับให้ขายโรงเรือนหมิงอิ้วพร้อมทั้งที่ดินในราคาถูกราวกับได้เปล่าขณะที่เรื่องฟ่านองนี้เกิดขึ้นเรื่อยๆ โรงเรือนจีนและสมาคมจีนส่วนใหญ่ในเขตหวงห้ามจึงพยายามชักชวนจีนรุ่นหลานให้อพยพไปและรับผิดชอบต่อทรัพย์สินอันชอบธรรมของพวกเขา นับเป็นครั้งแรกที่ชาวจีนในประเทศไทยถูกจำกัดสิทธิอย่างรุนแรงในการตั้งหลักแหล่งและการเดินทางค้าขายภายในประเทศ (Skinner อ่างแก้ว, หน้า 276-277)

เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2485 รัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชกฤษฎีกากำหนดอาชัณฑ์และวิชาชีพ สำหรับคนไทย โดยกำหนดอาชัณฑ์ต่างๆจำนวน 27 อาชัณฑ์ ไว้เฉพาะแก่คนไทย คือ (กฎคด ทรง ประเศรัฐ, 2519 : 105-106)

1) การทำหรือการหล่อพระพุทธรูป	2) การรับจ้างขายพระพุทธรูป
3) การตัดฟัน	4) การรับจ้างขายฟัน (เว้นแต่ขายย่อยให้ร้านชำ)
5) การเผาถ่าน	6) การรับจ้างขายถ่าน (เว้นแต่ขายย่อยให้ร้านชำ)
7) การทำขัน	8) การรับจ้างขายขัน (เว้นแต่ขายย่อยให้ร้านชำ)
9) การทำน้ำมันฮาง	10) การรับจ้างขายน้ำมันฮาง (เว้นแต่ขายย่อยให้ร้านชำ)
11) การทำได้	12) การรับจ้างขายได้ (เว้นแต่ขายย่อยให้ร้านชำ)
13) การทำอิฐหรือการรับจ้างขายอิฐ	14) การทำหมวกสตรี
15) การตัดการเย็บเสื้อผ้าสตรี	16) การซ่อมมะเกลือ
17) การทำสิ่งจักสานเฉพาะสำหรับเป็นเครื่องใช้ในบ้านหรือโรงเรียน	
18) การทำเครื่องจีน	19) การทำเครื่องถม
20) การแกะสลักลวดลายไทย	21) การเรียงพิมพ์อักษรไทย
22) การทำดอกไม้เพลิง	23) การทำตุ๊กตาหรือของถนงสำหรับเด็ก
24) การทำร่ม	25) การตัดผม
26) การเป็นทนายความ	27) การตัดผม

ในปี ค.ศ. 1944 (พ.ศ. 2487) ทางแม่ของญี่ปุ่นพันธมิตรร่วมรบในสงครามโลกครั้งที่สอง ปรากฏชัดขึ้น เสนอภาพของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามคดอนแคนนประกอบกับความปั่นป่วน ทางเศรษฐกิจและการเมืองภายในประเทศ ดังนั้นในวันที่ 30 กรกฎาคม พ.ศ. 2487 จอมพล ป. จึง ประกาศตาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

นายควง อภัยวงศ์ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีบริหารประเทศต่อ ได้ดำเนินการแก้ไขนโยบายต่อชาว จีนทันที เพราะรัฐบาลตระหนักว่านโยบายที่เป็นปฏิปักษ์ต่อชาวจีนที่รัฐบาลชุดก่อนปฏิบัติมามี ประโยชน์น้อยมากสำหรับประเทศไทยในขณะนั้น ผู้ที่ได้รับผลประโยชน์ที่แท้จริงคือกองทัพญี่ปุ่น ในประเทศไทยเพราะกองทัพญี่ปุ่นสามารถฉกฉวยผลประโยชน์ต่างๆจากการที่ไทยเป็นปรปักษ์กับ จีนคดออกมา อีกทั้งยังทำให้ชาวจีนกลับรวมตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันยิ่งขึ้น นายควงจึงตั้งคณะกรรมการเศรษฐกิจขึ้นชุดหนึ่ง ทำหน้าที่พิจารณาข้อดีข้อเสียของการยกเลิกมาตรการทางเศรษฐกิจที่เป็นปฏิปักษ์กับชาวจีน คณะกรรมการชุดนี้ได้เสนอพระราชกฤษฎีกากำหนดอาชัณฑ์และวิชาชีพไว้ เฉพาะสำหรับคนไทยฉบับใหม่ ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้ประกาศใช้ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1944 (พ.ศ. 2487) โดยกำหนดอาชัณฑ์และวิชาชีพสงวนไว้เฉพาะคนไทยเพียง 4 ประเภท คือ

- (1) การทำหรือการหล่อพระพุทธรูป
- (2) การทำเครื่องเงิน
- (3) การทำเครื่องถม
- (4) การเป็นทนายความ

ต่อมาในเดือนกันยายน ค.ศ. 1945 (พ.ศ. 2488) รัฐบาลประกาศให้ตัดอาชีพทนายความออกไปจากอาชีพสงวน ดังนั้นจึงเหลือเพียง 3 อาชีพที่สงวนไว้ให้คนไทย และนอกจากนี้ยังได้ยกเลิกการจำกัดถิ่นที่อยู่สำหรับชาวจีนซึ่งเปิดโอกาสให้ชาวจีนดำเนินธุรกิจได้อีกครั้ง (เรื่องเดียวกัน, หน้า 125)

สถานการณ์ทางการเมืองของไทยช่วงปี ค.ศ. 1947-1952 (พ.ศ. 2490-2495) ทหารเข้ามามีอำนาจอย่างเด็ดขาด การแข่งขันระหว่างกลุ่มทหารการเมืองกลุ่มต่างๆ ทำให้แต่ละกลุ่มต้องดำเนินนโยบายสร้างฐานทางเศรษฐกิจโดยการสร้างและเข้าควบคุมวิสาหกิจของรัฐ สร้างวิสาหกิจส่วนตัวและเข้าคุ้มครองธุรกิจของพ่อค้า นโยบายดังกล่าวทำให้พ่อค้าและนักธุรกิจต้องมุ่งเข้ากับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเพื่อช่วยคุ้มครองผลประโยชน์ของตน และร่วมกันแสวงหาผลประโยชน์ในธุรกิจบางอย่าง หลังปี ค.ศ. 1952 (พ.ศ. 2495) ทหารที่มีอิทธิพลทางการเมืองต่างเข้าไปเป็นกรรมการในรัฐวิสาหกิจ และบริษัทกิจการราชการอย่างกว้างขวางที่สุดเท่าที่จะทำได้ พ่อค้าและนักธุรกิจเชื้อสายจีนตระกูลสำคัญต่างเข้าไปอยู่ภายใต้อุปถัมภ์ของกลุ่มต่างๆ เพื่อความคุ้มครองและอภิสิทธิ์ในการผูกขาดธุรกิจบางประเภท ในขณะที่เรื่องเดียวกันก็อยู่ในฐานะเป็นฐานทางเศรษฐกิจให้กับกลุ่มทหารการเมืองต่างๆ

ต่อมาในช่วงปี ค.ศ. 1959-1973 (พ.ศ. 2502-2516) ในสมัยของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ต่อกับสมัยของจอมพลถนอมกิตติขจร ซึ่งได้เริ่มมีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติและส่งเสริมการลงทุน ทำให้กลุ่มธุรกิจต่างๆ ขยายการลงทุนให้มีขนาดใหญ่ กลุ่มธุรกิจเหล่านี้ได้แก่ กลุ่มธนาคารพาณิชย์ต่างๆ เช่น ธนาคารกรุงเทพจำกัด ธนาคารกสิกรไทย ธนาคารกรุงศรีอยุธยา โดยธนาคารพาณิชย์เหล่านี้มีบริษัทในเครือหรือบริษัทที่ต้องพึ่งพิงการเงินจากธนาคารเป็นจำนวนมาก เช่น กิจการเกี่ยวกับการส่งออกข้าว ดีบุก น้ำตาลทราย ยางพารา ข้าวโพด มันสำปะหลัง รวมถึงกิจการอุตสาหกรรมใหม่ๆ ที่ต้องใช้เงินทุนมาก ในบรรดากลุ่มธุรกิจและกิจการเครือขายเหล่านี้มักเป็นกิจการที่อยู่ในมือของกลุ่มธุรกิจตระกูลต่างๆ ที่มีเชื้อสายจีนและไทยที่มีการร่วมมือกันอย่างใกล้ชิด (ปริษา ศุวรินทร์พันธุ์ อ้างแล้ว, หน้า 203-204)

ในปัจจุบันกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ได้เข้ามามีบทบาททางการเมืองอย่างเปิดเผยไม่ว่าในการสนับสนุนฐานะทางการเมืองของพรรคการเมืองหรือเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับการเมืองโดยตรง นักธุรกิจเหล่านี้สามารถสร้างอิทธิพลทางการเมืองจากฐานะทางเศรษฐกิจของตนเองได้มากขึ้น

2.3.3 บทบาทของชาวจีนในด้านสังคม

ชุมชนจีนในอดีตมักรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือในหมู่ชาวจีนด้วยกัน การรวมกลุ่มช่วยเหลือกันนี้ทำให้เกิดเป็นสมาคมจีนขึ้น นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งโรงเรียนเพื่อสอนภาษาจีนให้แก่ลูกหลานจีนที่เกิดในเมืองไทย ในขณะที่การเสนอข่าวสารเกี่ยวกับประเทศจีนและเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับชาวจีนในไทยถูกเสนอผ่านหนังสือพิมพ์จีน และที่สำคัญกว่าสิ่งใดคือการสืบต่อวัฒนธรรมของชาวจีนได้ถูกถ่ายทอดผ่านสมาชิกในชุมชนทั้งสิ้น

สมาคมจีน หลังจากที่รัฐได้ปราบปรามสมาคมลับอันถึงจนตายตัวไป การรวมกลุ่มในรูปของสมาคมชาวจีนก็เกิดขึ้น สมาคมเหล่านี้มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือกันในด้านธุรกิจการค้าการสังคมสงเคราะห์ตลอดจนพิทักษ์ผลประโยชน์ของชาวจีน สมาคมของชาวจีนในประเทศไทยแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท คือ

(1) สมาคมชาวจีนที่ใช้ชื่อสกุลเดียวกันหรือผู้ที่มาจากท้องถิ่นเดียวกันในประเทศจีน และสมาคมภาษาพูดเดียวกัน สมาคมประเภทนี้มีความสำคัญในการธำรงรักษานบธรรมเนียบประเพณี และวัฒนธรรมของชาวจีนไว้

(2) สมาคมอาชีพและธุรกิจต่างๆ ได้แก่ สมาคมพาณิชย์จีนหรือหอการค้าจีน (The Chinese Chamber of Commerce) เป็นสมาคมที่สำคัญเนื่องจากการรวมกันของพ่อค้านักธุรกิจชาวจีนของกลุ่มภาษาต่างๆ ผู้นำของหอการค้าจีนผลักดันหมุนเวียนระหว่างกลุ่มภาษาต่างๆ หน้าที่ของหอการค้าคือส่งเสริมการค้าและธุรกิจอื่นๆ ของชาวจีน รักษาผลประโยชน์ของชาวจีน เป็นผู้รวบรวมข่าวการพาณิชย์ต่างๆ ออกเผยแพร่แก่พ่อค้าชาวจีนทั้งหลาย สมาคมนี้ให้การส่งเสริมในด้านการศึกษาของชาวจีนและให้การอุดหนุนโรงเรียนราษฎร์ที่เปิดสอนภาษาจีน เมื่อรัฐบาลไทยต้องการให้ชาวจีนได้ทราบข้อสนเทศใดๆ หรือปฏิบัติการใดๆ ก็จะติดต่อผ่านทางสมาคมพาณิชย์จีน ก่อนที่ประเทศไทยจะมีความสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศจีนในปี ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) หอการค้าจีนเป็นผู้ทำหน้าที่คล้ายกงสุตจีนประจำประเทศไทย

(3) สมาคมเพื่อการกุศล ทำหน้าที่ช่วยเหลือสงเคราะห์ชาวจีน เมื่อประสบความทุกข์ยากและเดือดร้อนทางเศรษฐกิจสมาคมประเภทนี้เป็นผู้จัดให้บริการทางสังคมสงเคราะห์แก่ชาวจีนทั้งหลายในประเทศไทย ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดของสมาคมเพื่อการกุศลคือ มูลนิธิป่อเต็กตึ๊ง สมาคมนี้นอกจากให้การสงเคราะห์ชาวจีนแล้วยังครอบคลุมถึงชาวไทยด้วย (วัลภา บุรุษพัฒนา อ้างแล้ว หน้า 38-39)

หนังสือพิมพ์จีน มีบทบาทในการสร้างทัศนคติต่อชาวจีน ในช่วงปี ค.ศ. 1973-1984 (พ.ศ. 2516-2527) มีหนังสือพิมพ์จีนออกจำหน่ายจำนวน 8 ฉบับ เป็นหนังสือพิมพ์รายวันที่ส่งจำหน่ายทั่วประเทศ ผู้ที่อ่านหนังสือพิมพ์จีนส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ และนับวันจะมีลดลงเรื่อยๆ เพราะถูกหลาน

จีนรุ่นหลังๆ ได้รับการศึกษาในโรงเรียนไทย ทำให้ไม่สามารถอ่านภาษาจีนได้ เนื้อหาของหนังสือพิมพ์จีนส่วนใหญ่เน้นเรื่องเศรษฐกิจและสังคม เป็นการเสนอข้อมูลข่าวสารอย่างเป็นทางการ ส่วนเนื้อหาในด้านการเมืองนั้นมักจะหลีกเลี่ยงไม่นำเสนอหรือดำเนินาเสนอข่าวสารการเมืองภายในประเทศก็จะเสนออย่างเฉยๆ ไม่มีการวิจารณ์แต่อย่างใด ในด้านสังคมหนังสือพิมพ์จีนจะเสนอข่าวบันเทิง ศิลปวัฒนธรรมทั้งของจีนและของไทย อย่างไรก็ตามการเสนอข่าวสารข้อมูลของหนังสือพิมพ์จีนในไทยเป็นไปในลักษณะที่ก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างคนจีนและคนไทย ขณะเดียวกันก็ไม่ถึงที่จะทำหน้าที่รักษาวัฒนธรรมของจีนไว้ (ปริชา คุวินทร์พันธุ์ อ่างแล้ว, หน้า 221-222)

การตั้งโรงเรียนจีน ก่อนที่จะมีการตั้งโรงเรียนจีนในเมืองไทย ชาวจีนนิยมส่งบุตรหลานของตนไปเรียนที่เมืองจีน หรือจ้างครูมาสอนที่บ้าน ซึ่งจะมีเฉพาะชาวจีนที่ร่ำรวยส่วนน้อยเท่านั้นที่จะจ้างครูมาสอนได้ นอกนั้นเป็นการศึกษาตามศาลเจ้า แต่ไม่เป็นที่แพร่หลายนัก โรงเรียนจีนแห่งแรกตั้งอยู่ในที่เกาะแห่งหนึ่งในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งต่อมาเกาะนั้นมีชื่อเรียกว่า เกาะเรียน เพราะเป็นที่ตั้งของโรงเรียน ประมาณว่าโรงเรียนแห่งนี้สร้างในสมัยรัชกาลที่ 1 และก็ไม่มีปรากฏหลักฐานว่ามีโรงเรียนจีนเกิดขึ้นอีกจนกระทั่งสมัยรัชกาลที่ 4 จึงเริ่มมีการตั้งโรงเรียนขึ้นโดยคณะมิชชันนารีแต่ครูผู้สอนเป็นชาวจีน ในระยะต่อมาได้มีโรงเรียนจีนเกิดขึ้นอย่างมากมาย (พิชัย รัตนพล, 2517:183)

เมื่อลัทธิชาตินิยมจากประเทศจีนเริ่มเข้ามาในไทย โรงเรียนจีนเป็นเป้าหมายสำคัญอันหนึ่งนอกเหนือไปจากสมาคมจีนและหนังสือพิมพ์จีน ที่ถูกใช้เป็นตัวกลางในการเผยแพร่ลัทธิชาตินิยมจีน ผู้ปกครองของไทยหัวมังกรว่าอาจเกิดปัญหาทางการเมืองขึ้น จึงมีนโยบายควบคุม สมาคมจีน หนังสือพิมพ์จีน และโรงเรียนจีนอย่างเข้มงวด

ปี ค.ศ. 1918 (พ.ศ. 2461) ในสมัยรัชกาลที่ 6 กระทรวงธรรมการ (ปัจจุบันคือ กระทรวงศึกษาธิการ) ได้ตราพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ฉบับแรกเมื่อ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2461 เหตุผลประการหนึ่งของการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้คือ เพื่อประโยชน์ในการควบคุมโรงเรียนจีนในขณะนั้นด้วย ดังจะเห็นได้จากเอกสารของกรมวิสามัญศึกษาเรื่อง “ประวัติโรงเรียนจีน” มีความว่า

“.....การออกพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ฉบับนั้น..... ยังเป็นการกระตุ้นเตือนใจให้โรงเรียนจีนทั่วไปได้สำนึกอีกโสดหนึ่งด้วยว่า การจัดการศึกษาในประเทศไทยนั้น จะจัดตามแบบอย่างในประเทศจีนล้วนๆหรือจัดไปตามใจชอบ ฯลฯ ไม่ได้ จะต้องคำนึงถึงความเหมาะสมสำหรับเด็กที่เติบโตขึ้นในประเทศไทย ความปลอดภัยของสังคม ความเรียบร้อยในด้านการปกครองและความสงบภายในประเทศด้วย.....” (กรมวิสามัญศึกษา อ่างใน พิชัย รัตนพล, 2517: 193)

ต่อมาในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี ได้ดำเนินการให้โรงเรียนจีนปฏิบัติตามพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์อย่างเข้มงวดหากฝ่าฝืนจะถูกตั้งปิดทันที เนื่องจากรัฐบาลเห็นว่าโรงเรียนจีนจะทำให้ถูกหลาดจีนยึดมั่นในความเป็นจีนมากขึ้น ซึ่งเป็นอุปสรรคในการปกครองประเทศ

ในปัจจุบันนี้สภาวะการณ์ของประเทศเปลี่ยนไป การศึกษาแผนใหม่แบบตะวันตกแพร่หลายไปทั่วประเทศ ชาวจีนเห็นความสำคัญที่จะต้องใช้ภาษาต่างประเทศในการติดต่อธุรกิจการค้ากับชาวตะวันตกและโรงเรียนแผนใหม่ที่มีคุณภาพมากกว่าโรงเรียนจีนแบบเก่าจึงนิยมส่งลูกหลานจีนเข้าเรียนในโรงเรียนเหล่านี้มากขึ้น

2.4 ศาสนาและความเชื่อของชาวจีนในประเทศไทย

เมื่อชาวจีนอพยพเข้ามาในประเทศไทยได้นำความเชื่อทางศาสนาของจีนเข้ามาด้วย ระเบียบการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของไทยและจีนจึงแตกต่างกัน พื้นฐานความเชื่อของจีนมีการผสมผสานระหว่างลัทธิขงจื้อ ลัทธิเต๋า พุทธศาสนาเถรวาท และการนับถือเจ้า แต่ด้วยเหตุที่มีพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานความเชื่อเหมือนกันแม้ว่าจะต่างนิกายก็ไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง ชาวจีนในไทยสามารถปฏิบัติตามระบบความเชื่อดั้งเดิมที่คิดตัวมาจากประเทศจีนและระบบความเชื่อที่รับมาจากสังคมไทยนำมาปฏิบัติผสมผสานกันได้เป็นอย่างดี ในส่วนนี้จะกล่าวถึงลัทธิขงจื้อ ลัทธิเต๋า พุทธศาสนาเถรวาท และศาลเจ้าจีนตามลำดับ

2.4.1 ลัทธิขงจื้อ

ขงจื้อเกิดปีที่ 21 แห่งการครองราชย์ของกษัตริย์หลินแห่งราชวงศ์โจว ปีที่ 22 แห่งการปกครองของเจ้านครเซียงแห่งรัฐหลู่ ขงจื้อเกิดที่เมืองโจ้ว รัฐหลู่ ในเขตมณฑลซานตงในปัจจุบัน บรรพบุรุษสืบเชื้อสายมาจากราชตระกูล แต่ได้ย้ายมาอยู่รัฐหลู่ ต่อมาฐานะครอบครัวยากจนลง บิดาเคยเป็นเจ้าเมือง มารดามีการศึกษาดี และดูเหมือนจะเป็นผู้กระตุ้นให้ขงจื้อรักการเรียน บิดาถึงแก่กรรมเมื่อขงจื้ออายุได้ 3 ขวบ (สุวรรณา สถาอานันท์, 2539 : 1)

ขงจื้อได้รับการศึกษาแบบคนชั้นสูงในสมัยนั้น โดยเฉพาะศิลปวิทยาและระเบียบแบบแผนต่างๆของราชวงศ์ก่อนๆที่ตกทอดมา ขงจื้อสามารถศึกษาด้านริชชอนจนแตกฉาน เมื่ออายุ 19 ปี ขงจื้อแต่งงานกับสุภาพสตรีสกุลเจียนกว่าน มีบุตรชาย 1 คน และเริ่มเข้ารับราชการครั้งแรกในรัฐหลู่ โดย

ทำหน้าที่ดูแลผู้สูงอายุและที่คนตาบอด ชีวีตส่วนใหญ่ของขงจื้อจะทุ่มเทให้กับการศึกษา งานราชการ และการสอนหนังสือ จึงมีลูกศิษย์มากมาย

ด้านจริยธรรม ขงจื้อมองสังคมมนุษย์ตามแบบโครงสร้างของเต็งมีชีวิด กล่าวคือ สังคม ประกอบขึ้นจากหน่วยย่อย หมายถึง ปังเจกชนแต่ละคน ถ้าแต่ละคนเป็นคนดี สังคมก็ดีด้วย การกระทำของแต่ละคนย่อมกระทบกระเทือนต่อสังคม เปรียบเสมือนร่างกายของเราประกอบขึ้นด้วย อวัยวะต่างๆ ถ้าอวัยวะส่วนหนึ่งส่วนใดได้รับอันตรายย่อมกระทบถึงอวัยวะส่วนรวม ขงจื้อเห็นว่า พื้นฐานของความสัมพันธ์ทางสังคมเริ่มที่ครอบครัว ต่อไปยังกลุ่มเพื่อนฝูงหรือเพื่อนบ้าน จนในที่สุด ไปถึงทุกๆคนในสังคม บุคคลแต่ละคนย่อมมีความสัมพันธ์ต่อกัน โดยฐานะใดฐานะหนึ่งและความสัมพันธ์ขั้นมูลฐานในสังคมที่ควรได้รับการปรับปรุงพัฒนาเมื่ออยู่ 5 ประการ (น้อย พงษ์สนิท อ้างแล้ว, หน้า 30) คือ

ความสัมพันธ์ระหว่าง	หลักจริยธรรมสำหรับการปฏิบัติต่อกัน	ระดับความสัมพันธ์
1. บิดามารดากับบุตรธิดา	เมตตา กตัญญูกตเวทิตะ	ครอบครัว
2. สามีกับภรรยา	รัก ซื่อสัตย์ รับผิดชอบในหน้าที่ แห่งตน	ครอบครัว
3. ผู้เฒ่ากับผู้น้อย	การวธธรรม ความเคารพเชื่อฟัง	ครอบครัว
4. เพื่อนต่อเพื่อน , ครอบครัวต่อครอบครัว	จริงใจ ซื่อสัตย์	สังคม
5. ผู้ปกครองกับ ผู้ใต้ปกครอง	เมตตา สุจริต จงรักภักดี	สังคม

จะเห็นได้ว่าทั้งห้าประการเป็นระดับความสัมพันธ์ที่เริ่มจากครอบครัวแล้วขยายกว้างออกไปสู่ระดับบ้านเมืองซึ่งเปรียบเสมือนครอบครัวใหญ่ โดยมีหลักสำคัญอยู่ที่การเคารพผู้อาวุโสกว่า ความกตัญญูกตเวทิตะถือเป็นจุดสำคัญแกนกลางของเป้าหมายความสัมพันธ์เหล่านี้ ขงจื้อถือหลักว่าความกตัญญูกตเวทิตะเป็นรากฐานของคุณงามความดีและเป็นที่มาของวัฒนธรรมทั้งหลาย เพราะร่างกายของทุกคนเป็นผลผลิตของพ่อแม่ เราอยู่รอดมาได้เพราะพ่อแม่เลี้ยงดูมา เมื่อเรารักพ่อแม่ให้ความเคารพพ่อแม่ จิตใจอันมีศีลธรรมของเราก็เป็นความดีของตัวเอง คุณสมบัตินี้ก็จะตอบแทนต่อพระมหากษัตริย์เช่นเดียวกัน เพราะกษัตริย์เป็นพ่อของประชาชนทั้งหลายเสมือนกับครอบครัวที่มีพ่อเพียงคนเดียวซึ่งจะให้ความรักความเมตตาต่อบรรดาญาติ

ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับลูกเป็นไปตามความเสมอภาคในธรรมชาติ เพราะทุกคนต้องเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับ ความกตัญญูกตเวทิตาเป็นกฎแห่งสวรรค์ เป็นมาตรฐานที่สำคัญของโลกและเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของมนุษย์

น่าสังเกตว่า คำสอนของขงจื้อในส่วนที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคมดังกล่าวนี้มีความใกล้เคียงกับหลักคำสอนเรื่องทศกั ในพุทธศาสนาอย่างมาก ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจที่ชาวจีนในไทยสามารถรับพุทธศาสนามาผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมของคนได้อย่างง่ายดาย

ความคิดพื้นฐานของขงจื้อ คือ ลี (Li) มีความหมายหลายอย่าง เช่น ความประพฤติชอบ ความสุภาพอ่อนน้อม พิธีการประเพณี แบบฉบับความประพฤติทางสังคมและศาสนา ทุกอย่างที่มีมนุษย์ปฏิบัติอยู่ ลีเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ถ้าไม่มีลีเราคงไม่รู้อะไรที่จะประพฤติต่อวิญญานในโลกนี้อย่างไร วัตถุประสงค์ของการปฏิบัติแบบลีเพื่อสร้างความสัมพันธ์กลมเกลียวกันระหว่างมนุษย์โลกและสวรรค์ เนื่องจากลีเป็นความผูกพันของมนุษย์กับวิญญานที่มนุษย์ต้องปฏิบัติกันอย่างเหมาะสม มีลักษณะของมนุษย์รับใช้วิญญานและแต่เดิมมาพิธีการเช่นตรวงบูชาที่เรียกว่า “ลี” ขงจื้อถือว่าลีเป็นพื้นฐานที่สำคัญอย่างหนึ่งเพราะการเคารพบูชาและเกรงกลัวของมนุษย์นั้น เป็นสิ่งที่ชี้นำความรู้สึกของมนุษย์ จึงเป็นสังคมที่ผู้คนมีพิธีกรรมทางศาสนา เป็นการสักการะบูชาวิญญานบรรพบุรุษ มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันระหว่างการสักการะบูชาวิญญานกับการสักการะบูชาบรรพบุรุษอย่างแยกจากกันไม่ได้ (ชัชชนะ ทิฆามแมน, 2527 : 91-94, 99-100)

ลัทธิธรรมของขงจื้อได้สอนตีสืบต่อกันมาว่า ทุกคนมีความจงรักภักดีต่อครอบครัวต้องทำพิธีเช่นไหว้วิญญานบรรพบุรุษ โดยถือว่าเป็นหน้าที่สำคัญที่สุดของบุตรหลานผู้สืบสกุลจะละเลยมิได้ และสอนให้ไว้ทุกข์แก่บรรพบุรุษตามความสำคัญของญาติวงศ์

ขงจื้อเชื่อในปฏิสัมพันธ์ระหว่างจิตใจ ความรู้สึกของมนุษย์ การระลึกถึงบรรพบุรุษและขั้นตอนของพิธีกรรมว่าทรงพลังในการเชื่อมผสมมนุษย์เข้าไว้ด้วยกัน ทั้งในพฤติกรรมและความรู้สึกให้เป็นระบบระเบียบอันสมบูรณ์ ดังเช่น เมื่อถูกศิษย์ผู้หนึ่งถามขงจื้อว่า “อะไรคือสิ่งสำคัญในจารีตพิธีกรรม ขงจื้อตอบว่า “เป็นคำถามที่สำคัญมาก ในพิธีเจติมฉลอง การประหัดคึกกว่าการฟุ่มเฟือยในพิธีอันเศร้าโศก ความโศกเศร้าอันลึกซึ้งสำคัญกว่าความพิถีพิถันในรายละเอียด”

คำกล่าวนี้หมายความว่า สำหรับผู้ที่ตกหลุมพรางของความหรรษาฟุ่มเฟือยและคำนึงถึงรายละเอียดการประกอบพิธีกรรมมากจนลืม “ความรู้สึกที่เหมาะสม” ต่อโอกาสนั้น หากเป็นกรณีครอบครัวที่ขาดงานก็อาจนำมาซึ่งหนี้สินของครอบครัวจนทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจเป็นอัมพาตได้

* ในพระพุทธศาสนา ทศกั หมายถึงการปฏิบัติเคารพบูชาบุคคลต่างๆให้ถูกต้อง พระพุทธเจ้าทรงคริสต์เปรียบเทียบทศกัทั้งหกกับบุคคลหกจำพวก คือ (1) ทิศเบื้องหน้า ได้แก่ บิดา มารดา (2) ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ ภรรยา สามเณร (3) ทิศเบื้องขวา ได้แก่ ครูอาจารย์ (4) ทิศเบื้องซ้าย ได้แก่ มิตร เพื่อน (5) ทิศเบื้องบน ได้แก่ พระภิกษุสงฆ์ และ (6) ทิศเบื้องต่ำ ได้แก่ ข้าทาสบริวาร

กรณีครอบครัวที่มีฐานะหิวหยาทุ่มเพื่อยกเป็นการอวดฐานะจนอาจสร้างความไม่พอใจแก่ผู้มีฐานะ
 ค็อดกว่า ในพิธีศพ บุตรหลาน ญาติมิตร มัวแต่ใส่ใจในรายละเอียดขั้นตอนของพิธีกรรมทำตามกฎ
 ระเบียบทุกอย่าง ซึ่งอาจบดบังความรู้สึกโศกเศร้าในการจากไปของบิดาหรือมารดา วิธีประกอบ
 พิธีกรรมแบบนี้ ไม่ได้แสดงออกถึงสิ่งที่สำคัญที่สุด ขงจื้อขอให้ความประหยัดและความรู้สึกที่
 เหมาะสมเป็นหัวใจสำคัญแห่งการปฏิบัติพิธีกรรม การประกอบพิธีกรรมที่ส่งงานต้องกระทำด้วยจิตใจ
 อันเคารพต่อสิ่งที่ประกอบพิธีกรรมให้ไม่ว่าจะเป็นผู้ล่วงลับไปแล้วหรือเหล่าจิตวิญญาณทั้งปวง
 (สุวรรณา สถาอนันท์ อ่างแล้ว, หน้า22-23)

ลักษณะของความเชื่อตามลัทธิขงจื้อมีผลสำคัญต่อกรอบแนวคิดทางการเมืองการปกครอง
 และจริยธรรมของทั้งผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครอง(ประชาชน) อาจกล่าวได้ว่าลัทธิขงจื้อมุ่งแก้ปัญหา
 สังคมและเน้นประโยชน์ในปัจจุบัน

2.4.2 ลัทธิเต๋า

ผู้นำของลัทธิเต๋าคือ เหลาจื้อ (Lao Tzu 722-481 B.C.) ชีวประวัติของเหลาจื้อคลุมเครือยากแก่
 การวินิจฉัย นักปราชญ์ส่วนใหญ่ลงความเห็นว่าบุคคลที่ชื่อเหลาจื้อมีตัวตนอยู่จริงในระยะเวลา
 ศตวรรษที่ 6 ก่อน ค.ศ. เหลาจื้อเกิดที่แคว้นฉี เป็นปราชญ์ร่วมสมัยกับขงจื้อ แต่แก่กว่าขงจื้อประมาณ
 50 ปี เดิมชื่อไหลตัน (Lai Tan) ต่อมาได้รับการเคารพถึงด้วยความเคารพว่า ไหลจื้อ (Lai Tzu) ภายหลัง
 ได้มีการเพิ่มคำว่า “เหลา” (Lao) ซึ่งแปลว่าผู้เฒ่า เข้าไปอีกเป็น เหลาไหลจื้อ (Lao Lai Tzu) แต่
 กติชนิยมเรียกสั้นๆ ว่า เหลาจื้อ (LaoTzu) ซึ่งแปลว่า ครูเฒ่าหรืออาจารย์อาวุโส (Old Master) (นัย
 พงษ์สนธิ์ อ่างแล้ว หน้า 50)

แนวความคิดของเหลาจื้อปรากฏอยู่ในคัมภีร์เต๋นต้อจิง (Tao Te Ching) ซึ่งมีความยาวประมาณ
 5,000 คำ แนวคิดตรงข้ามกับปรัชญาของขงจื้อ ซึ่งสอนให้มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับและให้เคารพ
 สังคม แต่ปรัชญาของเหลาจื้อกลับสอนว่าธรรมชาติเป็นหลักสำคัญและมีความเชื่อว่า หนทางที่จะนำ
 ไปสู่ความสุขที่แท้จริงคือการดำเนินชีวิตอย่างสงบตามครรลองของธรรมชาติซึ่งกล่าวถึงภาวะบาง
 อย่างที่เกิดขึ้นก่อนจักรวาล ภาวะนี้เรียกว่า เต๋า

คำว่า เต๋า แปลว่า หนทาง (The Way) คำว่า เต๋อ แปลว่า พลัง (Power) ทั้งเต๋าและเต๋อเป็นภาวะแห่งธรรมชาติในความหมายที่ว่า เต๋า คือสภาพความเป็นไปเองตามธรรมชาติหรือหนทางธรรมชาติ เต๋อ คือ ภาวะที่ถึงนั้นเป็นไปตามธรรมชาติของมัน

เต๋อกล่าวว่ธรรมชาติเป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่มีในจักรวาลย่อมเป็นสิ่งรวมทั้งหมดตามธรรมชาติของวัตถุและมีความเป็นอิสระอย่างเต็มที่จากสิ่งที่สร้างขึ้น ทุกสิ่งทุกอย่างมีการเคลื่อนไหวการเคลื่อนไหวเหล่านี้เคลื่อนด้วยลักษณะแห่งความสมบูรณ์กลมกลืนกัน เรียกว่า Wu Wei หมายความว่า ทำทุกอย่างแต่ไม่ยึดถือว่าเป็นภาระหน้าที่ทุกอย่าง ทุกอย่างที่ทำไปนั้นไม่ยึดถือว่าเป็นสาระสำคัญที่ต้องพิถีพิถันกันอยู่ (ซ้อซนะ พิมานแมน อ้างแล้ว, หน้า 73)

Wu Wei หรือ อู๋ หุยถือว่เป็นหลักแห่งการดำรงชีวิตที่สำคัญ พรรคนะคือการดำรงชีวิตโดยทั่วไปเป็นแบบธรรมชาตินิยม ความคิดและความสุขอย่างแท้จริงจะเกิดมิได้ก็โดยการดำเนินตามหลักธรรมและความเหมาะสมที่มีอยู่ทุกกรณี ความสุขและสันติภาพอันแท้จริงจะมีไม่ได้คราบไคที่มนุษย์ฝืนธรรมชาติ ความรู้ความฉลาดที่ห่างไกลจากเต๋าจะเป็นกัณฑ์ต่อมนุษย์เอง ซึ่งฉลาดมากก็ยิ่งมีการเอารัดเอาเปรียบและแข่งขันกันมากขึ้น เมื่อแต่ละคนใช้ความฉลาดแข่งขันกัน ความซื่อสัตย์ความดีหรือมีศีลธรรมตลอดทั้งกฎหมายจึงเป็นเพียงตัวอักษร มนุษย์เราจึงควรอยู่ตามความจำเป็นโดยธรรมชาติ มีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย อบรมจิตใจให้เข้าถึงเต๋า เท่านั้นก็เพียงพอแล้วสำหรับการอยู่อย่างสันติสุข

คำสอนอันเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของลัทธิเต๋าสรุปลได้ดังนี้ (น้อซ พงษ์สนิท อ้างแล้ว, หน้า 54)

1. มีชีวิตที่เรียบง่ายโดยถือหลักความรู้จักพอหรือสันโดษ ในคัมภีร์เต๋า เต๋อ จิง บทที่ 33 กล่าวไว้ว่า “ผู้รู้จักพอเป็นผู้มีชีวิตที่สุขสมบูรณ์” (He who knows contentment is rich)
2. ดำรงตนตามหลักปัญญาญาณ (Practicing Enlightenment)
 - 2.1 เข้าใจกฎความจริงโดยธรรมชาติ
 - 2.2 เข้าใจตัวเอง

* ในบทที่ 1 ของคัมภีร์กล่าวถึง “เต๋า” ในฐานะบ่อเกิดหรือที่มของสรรพสิ่ง (สุวรรณา ตถาอนันท์, 2539 : 60)

เต๋าที่อธิบายได้มิใช่เต๋ออันอมตะ	ชื่อที่ตั้งให้กัน ได้ก็มิใช่ชื่ออันสูงส่ง
เต๋านั้นมีอากูอธิบายและมีอากูตั้งชื่อ	เมื่อไร้ชื่อทำอันใดจักให้ผู้อื่นรู้
ข้าพเจ้าขอเรียกถึงนั้นว่าเต๋อไปพลางๆ	เมื่อไร้นามไร้สภาวะจึงเป็นบ่อเกิดแห่งพื้นและดิน
เมื่อมีนามมีสภาวะจึงเป็นมารดาแห่งสรรพสิ่ง	ดำรงตนอยู่ในความไร้สภาวะ
จึงทราบบ่อเกิดแห่งจักรวาล	ดำรงตนอยู่ในสภาวะ

ย่อมแต่เห็นปรากฏการณ์ที่ถูกสร้างสรรค์

ภาวะเต๋อเป็นภาวะที่ไม่อาจกำหนดชื่อ กำหนดสภาพที่แท้จริงและไม่อาจรู้จักได้ด้วยการศึกษาสัมผัส เป็นภาวะนิรันดรครอบครองอยู่ทั่วทุกหนแห่ง เป็นบ่อเกิดของทุกสรรพสิ่ง สวรรค์ โลก และมนุษย์ ย่อมดำเนินไปตามครรลองของเต๋า

2.3 รู้จักปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม ในกรณีการปรับตัวนี้ เหล่าจืดอ้างว่าให้ครองชีวิต
 ค่อนข้างดี เพราะธรรมชาติของน้ำข่มไม้หินสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมของมัน การปรับ
 ตัวจึงควรเป็นไปในลักษณะที่ไม่สูญเสียเอกลักษณ์ คุณสมบัติ อุดมคติของคน

3. ให้มองเห็นจุดดีในสิ่งที่คนอื่นเห็นว่าด้อย นั่นคือเป็นคนมองอะไรหลายๆด้าน
4. มีความรู้เพียงแต่น้อยและเป็นนายของความรู้
5. มีค่าเป็นอุดมคติ

ส่วนหลักจริยธรรมโดยสรุปที่เหล่าจืดเองถือว่าเป็นทางนำไปสู่ค่าและตนเองยึดถือเป็นหลัก
 ชีวิตเสมอมา มีอยู่ 3 ประการ

1. ความเมตตากรุณา (Love)
2. ความเรียบง่ายสมถะ (Simplicity)
3. ความสุภาพอ่อนโยน (Humility)

2.4.3 พุทธศาสนามหาชน

ลัทธิขงจื้อสอนให้มุ่งแก้ปัญหาสังคม เน้นประโยชน์ในปัจจุบัน ลัทธิเต๋าสอนให้ความสำคัญกับ
 ธรรมชาติและหนีปัญหาในสังคมเน้นประโยชน์ในอนาคต พุทธศาสนาได้เข้าไปมีส่วนเสริมทั้งสอง
 ลัทธินี้ให้ประสานสอดคล้องกันกลายเป็นการผสมผสานที่ชาวจีนนำไปใช้ได้อย่างดี

ตามความเชื่อฝ่ายมหาชน ผู้ที่บำเพ็ญบารมีออกบวชเพื่อช่วยนำวโนสัตว์ไปสู่สวรรค์นิพพาน
 นั้นจะต้องตั้งความปรารถนาพุทธภูมิ กล่าวคือ ความเป็นพระพุทธรเจ้าจะมีหลายองค์ ทุกพระองค์เมื่อ
 นิพพานแล้วจะต้องสร้างพระโพธิสัตว์ให้ลงมาช่วยเหลือโลก ดังนั้นพระพุทธรเจ้าและพระโพธิสัตว์
 ตามนิยามมหาชนนี้จึงมีหลายองค์ เช่น พระอาทิตย์พุทธ ซึ่งเกิดเองเป็นเอง เป็นคั่นก้านนิคของพระพุทธร
 เจ้าและพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย พระธยานิพุทธ หมายถึง พระพุทธรเจ้าซึ่งดำรงอยู่ด้วยฌาน มีอยู่ทั้งหมด
 5 องค์ องค์ที่พุทธศาสนิกชนฝ่ายมหาชนเคารพนับถือมากที่สุดคือ พระอมิตาพุทธเจ้า ถัดมาจากพระธยา
 นิพุทธก็คือ พระมุนีพุทธเจ้า หมายถึง พระพุทธรเจ้าที่เคยสวพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ในชาติต่างๆ
 เพื่อบำเพ็ญบารมีให้แก่มวลสัตว์ด้วยการตั้งมโนปณิธานเพื่อพุทธภูมิ คือ การได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้าใน
 เทศมนุษย์ เช่น พระสมณโคตมพุทธเจ้า (เส้นทางเศรษฐกิจ, 2530 : 219) นอกจากนี้มีพระพุทธรเจ้าหลาย
 องค์แล้ว จุดมุ่งหมายของฝ่ายมหาชนคือ ธีทางพ้นทุกข์แก่มนุษย์และกำหนดความสัมพันธ์ของมนุษย์
 กับสภาพแวดล้อมโดยให้มีความผสมกลมกลืนกับสภาพธรรมชาติของมนุษย์และพยายามสนองตอบ
 ความต้องการของมนุษย์หลายด้านหลายมุม ดังนั้นคำสอนและพิธีกรรมจึงครอบคลุมถึงลัทธิความเชื่อ
 อื่นๆอีกมากมายรวมทั้งความเชื่อในเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์และวิญญาณ

อย่างไรก็ตามหลักคำสอนของพุทธศาสนาหาซหานี้ หัวใจสำคัญของการปฏิบัติธรรมให้บรรลุผล คือ (1) จะต้องมีปัญหาและกฎเกณฑ์กันและทำหน้าที่เป็นเครื่องกำกับความสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์ (2) ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วและ (3) ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมที่เป็นเรื่องดิถีกลับปาฏิหาริย์ การประกอบกรรมดีของพุทธศาสนาหาซหานี้ ได้แก่ ตัวอย่างการบำเพ็ญความดีของพระโพธิสัตว์องค์ต่างๆ กล่าวคือ เน้นละเว้นความเห็นแก่ตัว ควรมีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความเมตตากรุณา บำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่นและส่วนรวม เช่น การให้วัตถุสิ่งของช่วยเหลือคนจำนวนมาก ทำประโยชน์แก่สังคมและชุมชน เช่น สร้างสะพาน ถนน เหล่านี้ถือเป็นทานอันยิ่งใหญ่ของพุทธศาสนาหาซหานี้ (สมบุญ สุขดำราญ, 2535 : 565)

การเน้นคุณธรรมของพระโพธิสัตว์ตามหลักคำสอนในนิกายมหาซหานี้ สามารถเข้ากันได้ดีกับคำสอนในลัทธิขงจื้อ ถือเป็นการพยายามทำให้คนสร้างความรักในสังคมชุมชนที่คนอยู่และยินดีช่วยเหลือคนอื่น นอกจากนี้ถือว่าเป็นการจัดเศรษฐกิจให้มีความยุติธรรมเป็นกฎของความชอบธรรมเพื่อให้อู่อยู่ร่วมกันด้วยความสุขและช่วยเหลือซึ่งกันและกันในชุมชน ถือเป็นอุดมคติที่ควรปฏิบัติและเป็นคำสอนที่เน้นการปฏิบัติเพื่อช่วยมหาซหาน (วิจิตร เกศวิศิษฐ์ อ้างใน สุชาติ ดันสุรฤกษ์, 2532 : 17)

2.4.4 ศาลเจ้าจีน

ชาวจีนแบ่งเทพเจ้าที่คนเคารพนับถือออกเป็น 4 กลุ่มใหญ่ๆ คือ (เส้นทางเศรษฐกิจ, 2530: 223-224)

1. เทพเจ้าชั้นต่ำ หมายถึง วิญญาณของผีที่สถิตอยู่ตามบ้านเรือนหรือสถานที่ต่างๆ เทพชั้นนี้เหนือกว่าคนธรรมดาไม่มากนัก ยังไม่ถือว่าสะอาดบริสุทธิ์มาก เพราะยังรวมอยู่กับมนุษย์และชีวิตความเป็นอยู่เช่นเดียวกับมนุษย์ ศาลเจ้าของเทพชนิดนี้มักตั้งอยู่ในบ้านเป็นศาลเล็กๆวางอยู่บนพื้น ชาวจีนเรียกว่า คุ้มเอื้อะ การเซ่นไหว้ใช้อาหารคาวหวานเหมือนที่รับประทานในครอบครัว
2. เทพชั้นต่อมา เป็นเทพที่ต้องลอยไปตามที่ต่างๆ แม้ว่าจะมีอิทธิฤทธิ์กว่าเทพชั้นแรก แต่ก็ไม่มีอิทธิฤทธิ์เท่าใดนัก อาจเปรียบได้กับเจ้าที่เจ้าทาง เจ้าป่าเจ้าเขาทั่วไปนั่นเอง เหตุที่เป็นเทพต้องลอยทั่วไป การกราบไหว้จึงมักใช้กระดาษแข็ง โดยสร้างเป็นแท่นสูงที่เหลิ้มขึ้นมาจากพื้น ข้างๆอาจมีเสาสูงเอาไว้สำหรับแขวนตะเกียงหรือโคมไฟ ชาวจีนเรียกศาลเจ้าชนิดนี้ว่า ทีวี สิ่งที่มาไหว้ส่วนใหญ่ใช้ของเจ แต่ก็มีคนนำเนื้อสัตว์มาไหว้บ้าง ทั้งนี้คงแล้วแต่ความเชื่อในเทพแต่ละองค์เป็นสำคัญ
3. เทพชั้นสูง เป็นเทพผู้มีคุณธรรมเป็นเลิศ เช่น เจ้าแม่ทับทิม เจ้าพ่อกวนอู ฯลฯ เทพเหล่านี้สถิตอยู่ตามศาลเจ้าโดยเฉพาะที่คนสร้างถวาย ศาลเจ้านี้ชาวจีนเรียกว่า ทีวี หรือ ปุ่นถ่างง มีลักษณะเป็นสิ่งก่อสร้างหลังใหญ่ มีที่ตั้งของเซ่นไหว้และที่สำหรับประกอบพิธีกรรมอื่นๆ เทพชั้นนี้ไหว้ด้วยอาหารเจเท่านั้น

4. เทพชั้นสูงสุดทำ เป็นเทพสูงสุด ได้แก่ พระโทริสค์วและพระพุทธรเจ้า ศาลเจ้าของเทพชั้นนี้ มีลักษณะเหมือนวัดคือ มีทั้งส่วนที่ค้ำพระพุทธรูปและเจ้าค้ำก็เป็นที่สถิตของเทพชั้นสูงเช่นกัน ส่วนค้ำบางแห่งที่มีโรงเจด้วยก็อาจจะเรียกว่นหรือกว่า เจค้ำ

ชาวจีนเข้ามาในประเทศไทยพร้อมๆกับนำความเชื่อเหล่านี้เข้ามาด้วยจึงปรากฏว่ามีศาลเจ้าจีนอยู่ทั่วไปในชุมชนที่มีคนจีนอาศัยอยู่ ศาลเจ้าจีนในประเทศไทยเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรม ภายในเขตศาลเจ้าจะมีเสาสูงสำหรับแขวนตะเกียงหรือโคมไฟที่ชาวจีนเรียกว่า "ทีตี" เป็นที่สถิตของเจ้าที่เจ้าทางที่ด่องลอยอยู่ มีที่เผาเครื่องกระดาษทำเป็นรูปน้าค้ำอันใหญ่โตตั้งอยู่บนพื้น มีศาลทึง (ฟ้าดิน) ตั้งอยู่กลางแจ้งบริเวณด้านหน้าของศาล พื้นที่ส่วนกลางภายในศาลเจ้ามีโต๊ะวางเครื่องบูชาและมีชั้นบูชาเทพประธานประจำศาลเจ้านั้นๆ อยู่ด้านใน

ปูนดำกงหรือเป็นโถวกง เป็นเทพประจำท้องถิ่นที่ดูแลทุกข์สุขของชุมชนซึ่งคนจีนทุกกลุ่มภาษาให้ความเคารพมากที่สุด ปูนดำกงเป็นชื่อเรียกทั่วไป แต่เทพประจำแต่ละท้องถิ่นจะเป็นคนละองค์กัน ซึ่งจะมีรูปเคารพประจำศาลเจ้าที่แตกต่างกัน คนจีนเชื่อว่าความสำนึกในธุรกิจการงาน ความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตมาจากความคุ้มครองของเทพประจำท้องถิ่น

ความสำคัญของเทพชั้นนี้อยู่กับความเชื่อของผู้นับถือและฐานะของเทพจะเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมและวิถีการดำรงชีวิตของสังคมแต่ละยุคสมัย หากเทพประธานในศาลสามารถคลอใจให้ผู้คนเข้ามากราบไหว้มากทำให้ศาลเจ้าร่ำรวย เทพองค์นั้นจะได้รับการยกย่องเป็นเทพประธานของศาล แต่เมื่อเทพประธานองค์นั้นๆ ไม่สามารถทำให้ศาลเจ้าเป็นที่กราบไหว้ของผู้คนแล้วก็จะถูกย้ายลงมาเป็นเทพชั้นรองในศาล เช่น ศาลเจ้าก่าฉวนนทรวงวาค (เต่าปูนดำกง) ได้เปลี่ยนเอาเจ้าพ่อเสื่อขึ้นมาแทนเต่าปูนดำกง หรือศาลเจ้าฉวนเจียนเมี่ยวที่ตรอกจันทร์ก็เปลี่ยนเทพประธานจากเจ้าแม่กวนอิมเป็นเจ้าพ่อเห้งเจีย เป็นต้น (พรพรรณ จันทโรนานนท์, 2533 : 69)

อย่างไรก็ตามแม้เทพปูนดำกงจะมีได้มีอิทธิพลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวจีนเหมือนสมัยก่อนแต่ความเคารพต่อเทพองค์นี้ยังคงมีอยู่ต่อไปและเมื่อใดที่มีการสร้างศาลใหม่ในชุมชนของชาวจีนก็มักจะตั้งปูนดำกงเป็นเทพประธานของศาลเพื่อแสดงถึงเอกลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์จีนที่ยังดำรงอยู่ของชุมชนชาวจีน